

ГЛАВА I

Създаване на националните държави - цели и постижения

Националните държави не са вечни. Те възникват сравнително неотдавна, основно през последните два века. Принципно се приема, че в рамките на Европа XIX в. е векът на националностите. Тогава в Европа възниква силна връзка между националната принадлежност и политическите процеси.

Но дори и през XIX в. националните държави не са единствените, нито пък са преобладаващата форма на политическа структура. Наднационалните империи контролират големи територии и население. Поднационалните идентификации, регионални / локални или социални, също имат важно значение. Религията, въпреки че е в упадък сред заможните слоеве, продължава да играе основна роля за повечето хора. Няма консенсус относно националната принадлежност, или относно идеята, че е „нормално“ всяка национална група да има своя държава. Това разнообразие от мнения и от политически възможни избори оформя историята на XIX в. в по-голяма степен, отколкото обикновено сме готови да приемем. Въпреки това национализмът постепенно печели почва, многонационалните империи се оказват нетрайни и постепенно рухват, и все повече и повече политически единици се организират като национални държави. Югоизточна Европа не е изключение от този общоевропейски исторически модел. Докато към 1800 г. по-голямата част от региона се управлява от наднационални империи, през XIX в. възникват национални движения и към края на Първата световна война те вече преобладават. Очевидно историята се движи неотклонно към окончателната победа на националната държава. Но историческата еволюция на практика е по-сложна, отколкото изглежда в националистическите „големи разкази“.

Само някои от националните групи успяват да създадат свои национални държави. Други не успяват. Дори успешите се колебаят между различни политически възможности и крайният резултат е предопределен не само от действията на засегнатия народ, но също и от намесата на Великите сили, и от влиянието на световните исторически процеси.

Тази глава е посветена на следните въпроси: причините за неудовлетвореност от различните имперски режими; разпространението на националистическите идеологии; международните отношения и намесата на Великите сили; участниците в борбата за национално освобождение, тяхната мотивация и техните цели / програми; формите на борба за изграждане на нациите и резултатите от тази борба, като специално внимание е отделено на разнообразните компромиси, които оформят тези конкретни резултати. Тъй като тези проблеми всъщност са преплетени и се смесват в историческите източници, подбрани за помагалото, подредбата е в хронологичен ред, без да се опитваме да следваме тематична схема. Но в края на тази глава ви предлагаме да попълните една таблица с проблемите, отнасящи се до конкретните извори.

Естествено подборът на текстовете не може да включи всички моменти и приноси в процеса на създаването на национални държави в Югоизточна Европа. Убедени сме, че във всяка страна учителите и учениците ще могат да добавят богат списък със значителни приноси към този процес, и ги призоваваме да обсъждат подходящите извори, заедно с онези от нашето помагало. Основната ни цел в тази глава е да покажем разнообразието от политически решения, замислени от хората през XIX и началото на XX в. Убедени сме, че това ще помогне и на онези от XXI в. да бъдат по-добре подготвени за политическите избори, които ще трябва да правят.

I-1. Отношенията между Гърция и Европа според Йосипос Мисиодакс (1761 г.)

Гърция¹ наистина се нуждае от Европа. Тъй като днес втората притежава излишък от най-важните източници на знание, които липсват на първата.

[...] Сега Гърция трябва с благодарност да приеме даровете на Европа. Европа е благодарна на Гърция. Тя не крие просветлението, което е получила, или пък дълга си към Гърция. Тя е готова да предостави на Гърция всички видове познание.

[...] Цяла Европа съжалява Гърция и съчувства не толкова заради робското ѝ състояние, колкото заради липсата ѝ на образование. И трябва ли ти, искреното, истинското чадо на Гърция, да пренебрегнеш страданията на страната си, която служеше за образец и мерило на цялата Вселена? Къде е чувството за чест на предците ти? Къде е изобретателността на твоите прадеди, която можеше да преодолее всяко препятствие? Къде е гръцкият дух, който със своя вкус не познаваше друго средоточие, освен красотата? Всички европейски народи станаха образовани и културни, а много от тях, ако не и всички, бяха наричани варвари от древните гърци и римляни.

[...] И трябва ли вие потомците на тези издигнати гърци, които бяха първите учители по красота и мъдрост, да сте единствените, които пребивават в неграмотност, единствените, които страдат не само от невежество, но и по-скоро от объркване, а не от незачитане на знанието – или, както е според поговорката – да захвърлиш златото и да задържиш месинга?

Но не, не. Гърция трябва сега да пробуди своя горещ устрем, да си възвърне здравия перфекционизъм, да си припомни славната си древност – с други думи да покаже на света, че, ако не друго, тя все още е обитавана от гърци.

Moesiodax, 'Moral Philosophy' (1761), in Kitromilides, pp. 331, 338-340.

1. Мисиодакс използва термините „Елада“ и „елини“, докато други учени от този период употребявали 'Γραικοί' („гърци“) и 'Γραικία' („Гърция“), или 'Ρωμιοί' („ромей“). В превода използваме термините „Гърция“ и „гърци“, когато става дума за съвременната гръцка нация.

Йосипос Мисиодакс (ок. 1725-1800) е един от водещите интелектуалци в Югоизточна Европа през XVIII в. „Мисиодакс“ не е фамилно име, а определение за етнически произход („Дакиец от Мизия“). Въпреки че произхожда от влашко семейство и родният му език е румънски, Мисиодакс получава гръцко образование, което било обща система за православните християнски балкански народи през XVIII в.

След като учи в Солун и Смирна, Мисиодакс се обучава при Евгениос Вулгарис в светогорската Атонска школа (1754-1755). Той написва общообразователен учебник, който отразява идеите на Джон Лок (1779 г.), както и „Теория на географията“ (1781 г.) и „Апология“ (1780 г.). Служи като възпитател на синовете на Александър Ипсиланти, владетел на Влахия. В своята „Морална философия“ Мисиодакс изразява „балканските измерения“ на гръцката култура през XVIII в., проповядва космополитичния хуманизъм на Просвещението и допринася с труда си за разпространението на западните идеи на Балканите чрез гръцкото образование. Той работи за разпространението на това образование сред останалите балкански народи, употребявайки емоционално и интелектуално понятието „Гърция“ като колективно определение. Съчинението му въвежда социалния критицизъм и политическия скептицизъм на Просвещението в Югоизточна Европа още преди 1780 г.

Каква е връзката между Европа и Гърция във възгледите на Мисиодакс? Защо Мисиодакс възхвалява достойнствата на древна Гърция?

I-2. Историческите корени на българската нация, представени от Паисий Хилендарски (1762 г.)

Внимавайте вие, читатели и слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род, и своето българско отечество, и желаете да разберете и знаете известното за своя български род и за вашите бащи, прадеди и царе, патриарси и светии как изпърво са живели и прекарвали. За вас е потребно и полезно да знаете известното за делата на вашите бащи, както знаят всички други племена и народи своя род и език, имат история и всеки грамотен от тях знае, разказва и се гордее със своя род и език.

Така и аз ви написах подред това, което е известно за вашия род и език. Четете и знайте, за да не бивате подигравани и укорявани от други

племена и народи. Твърде много обикнах българския род и отечество, и много труд употребих да събирам от различни книги и истории, докато събрах и обединих историята на българския род в тая книжчица за ваша полза и похвала. Написах я за вас, които обичате своя род и българското отечество, и обичате да знаете за своя род и език. Преписвайте тая историйца и платете, нека ви я препишат, които умеят да пишат, и пазете я да не изчезне!

Но някои не обичат да знаят за своя български род, а се обръщат към чужда култура и чужд език, и не се грижат за своя български език, но се учат да четат и говорят по гръцки, и се срамуват да се нарекат българи. О, неразумни и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш на своя език? Или българите не са имали царство и държава? Толкова години са царували и са били славни и прочути по цялата земя, и много пъти са взимали данък от силни римляни и от мъдри гърци. И царе, и крале са им давали своите царски дъщери за съпруги, за да имат мир и любов с българските царе. От целия славянски род най-славни са били българите, първо те са се нарекли царе, първо те са имали патриарх, първо те са се кръстили, най-много земя те завладели. Така от целия славянски род били най-силни и най-почитани, и първите славянски светци просияли от българския род и език, както и за това подред написах в тая история. И за това българите имат свидетелство от много истории, защото всичко е истина за българите, както вече и споменах.

Паисий, с.19-20.

Паисий Хилендарски (1722-1773) е монах в Хилендарския манастир в Атон. Той първи изразява идеята за Българското национално възрождение чрез написването на „История славянобългарска“ през 1762 г.

Защо Паисий е написал тази книга? Как разбираме текста днес?

Каква е ролята на гръцкия език в Югоизточна Европа през XVIII в.? Дали религията или езикът били по-важни за националната идентичност?

I-3. Евгениос Вулгарис защитава идеята за гръцка държава (ок. 1770 г.)

Слабостта, която изпитва в момента Османската държава се дължи не само на липсата на упражнения и неопитност на военните, но също и на озлоблението сред поданиците ѝ. Ако първото произлиза от недостига на кандидати, то второто се корени в изобилното разочарование. Това е царството, което отхранва гърците в себе си – многобройни тълпи, които са били толкова време тиранизирани, и като виждат, че гнетът и скръбта нарастват, не могат да чувстват друго, освен да се ожесточават срещу тези тирани. [...] Но ако варварската и тиранична османска сила бъде принудена да освободи Татарию и Дакия², и Пелопонес, или някой друг малък кът на Гърция, за да бъде създадено място за спокойствие и убежище на потиснатите гърци, мнимият баланс на силите в Европа веднага ще бъде накърнен! Освен това всяка щета, нанесена на врага на християнството ще бъде заплаха за християнския свят!

Voulgaris, pp. 38, 41.

Евгениос Вулгарис е роден на остров Керкира през 1716 г. и след като години наред живее като странстващ учен, а по-късно е епископ в Русия, умира като монах през 1806 г. Привърженик на старогръцкия език, той е либерален учен, който превежда Волтер на гръцки език и публикува есе за толерантността. По време на Руско-османската война от 1768-1774 г. се изказва в полза на освобождението на Гърция с руска помощ и през 1772 г. е поканен от руската императрица Екатерина II в Санкт Петербург.

Какво е мнението на автора за европейската роля на една гръцка държава?

I-4. Димитриос Катардзис обяснява защо гърците образуват нация, въпреки че нямат държава (1783 г.)

Трябва да призная, че днес ние не сме нация, образуваща от само себе си държава, тъй като сме поданик на друга, по-силна нация; поради това някои франки, като вземат определението на

2. Съответно Крим, степите на север от Черно море и Румъния.

Аристотел за гражданин, ни обвиняват, че нямаме родина; но това не е така: тъй като Аристотел използва [това определение], за да разграничи гражданите от поробените хора, наречени *илоти*, и от *периеките*, които работели като крепостни за спартанците и критяните. Ние обаче, по Божията милост, не сме като тях, и въпреки че може и да не участваме в администрацията на държавата на нашите господари по какъвто и да е начин, все пак не сме напълно изолирани от нея. Поради това образуваме нация, свързана както помежду си, така и с висшестоящите власти чрез църковните ни лидери, които по много начини са и наши политически лидери. [...]

Нека да кажем също и това: ако веднъж гъркът³ помисли за себе си, като потомък на Перикъл, Темистокъл и други гърци от техния ранг, или като потомък на фамилията на Теодосий, Велитарий, Нарзес, Вулгароктонос [Българоубиеца], Цимисхий и толкова много други велики римляни, или пък като потомък на светец или на фамилията на светеца, как не би обикнал потомците на такива велики хора? Как би бил щастлив като вижда страданията на общество, състоящо се от такива хора? Как не би обичал земята, която ги е отхранила? И като отхвърли ярема на робството, как не би обсипал със сълзи мястото, на което те са пролели кръвта си, някои заради славата си, други заради своето спасение?

Katartzis, pp. 44, 45.

Димитриос Катардзис (1730-1807) е учен фанариот. Той е роден в Константинопол / Истанбул и живее в Букурещ, където служи като високопоставен съдия. Въдъхновен от идеите на Просвещението, той има визия за гръцкия свят в съзвучие със западните стандарти, изразени в „Енциклопедия“ на Дидро. Разгръща широка реформаторска програма за гръцкото образование, основана на народния език – димотики, която, по негово мнение, би трябвало да бъде значителна „национална дейност“.

3. 'Romios' („ромей“) в оригиналния гръцки текст.

4. Гувернадурът (губернаторът) Йован Радонич, сирдарят Иван Петрович и архимандрит Петар Петрович. Гувернадур (губернатор) – титла, спомената в Черна гора със сигурност за първи път през 1717 г., в договор с Венецианската република. Гувернадурите действали като посредници между Черна гора и Венецианската република от самото начало и по-късно се превърнали в едни от най-могъщите политически фигури. Те били отстранени през 1830 г. Сирдар (сердар) е върховната военна титла в Черна гора.

Какво е мнението на автора за връзката между нацията и държавата? Каква е ролята на позоваването му на исторически фигури?

I–5. Договор, изпратен от черногорски представители⁴ на австрийската императрица Мария Терезия, в който се настоява за независимост (1779 г.)

Много време отмина, Ваше Свещено величество, откакто черногорците с оръжие в ръка се освободиха от жестокия османски ярем, на който турците бяха подчинили Илирик и Гърция. [...] Но, без значение колко скъпа изглежда свободата за нашите хора, сравнена с онова, което търпяха под турското иго, те разбират, въпреки това, че свободата сама по себе си не струва много в този просветен век, ако не е управлявана същевременно от мъдро законодателство, уреждащо гражданските и стопанските отношения. [...] Що се отнася до войната с Турция, искаме от Върховния съд да принуди Портата да признае официално нашата свобода и независимост в мирния договор, който евентуално ще бъде сключен след войната.

Vladan Đorđević, pp. 6-11.

Петър I Петрович Негош (1748-1830), черногорски митрополит и владетел. Той предвожда черногорската армия в битките при Мартиничи и Круси през 1796 г., когато тя побеждава Махмуд паша Бушатли от Скадар [Шкодра]. Петър I Негош създава първите съвременни държавни институции и актове през 1798 г.: Съд на Черна гора и Бърдо и Законник.

I–6. Румънска петиция за национално равенство в Трансилвания – *Supplex Libellus Valachorum* [Петиция на власите] (1791 г.)

Благословени августе и императоре!
[...] Румънската нация е във висша степен най-старата от всички нации в днешна Трансилвания,

като е общоизвестно и бе доказано с исторически данни, и от непрекъсваема традиция, от приликите между езиките, обичаите и нравите, че тя произхожда от римските колонии, многократно създавани тук, в Дакия, в началото на II в., от император Траян с многобройни ветерани, за защита на провинцията.

[...] Румънската нация, като се явява най-смирено пред трона на Ваше величество, настоятелно моли с цялото необходимо уважение и покорство за следното:

1. Омразните и обидни термини като *толерирани*, *допуснати*, *невключени* в съсловията и други подобни, които като външни петна се хвърлят несправедливо и незаконно на „челото“ на румънската нация, да бъдат напълно отстранени, отхвърлени и публично отменени, като несправедливи и срамни; така, благодарение на милостта на Ваше свято величество, възродената румънска нация ще се наслаждава отново на всички граждански и обществени права. [...]

5. Графствата, тронове (sedes)⁵, окръзите и градските общини, в които румънците преобладават по брой над останалите нации, трябва да носят и румънски имена, докато тези, в които другите нации формират мнозинството трябва да бъдат наречени според тях, или да носят смесено име, *унгарско-румънско*, *саксонско-румънско*, или като напълно се отстранят имената, взети от една или друга нация, графствата, тронове (sedes) или окръзите трябва да запазят имената, които са имали до днес по реки и крепости, и трябва да се постанови, че всички жители на Княжеството, независимо от нацията или религията, трябва да ползват и да се радват, според съсловието или според „личното“ състояние на всеки един, с равни свободи и блага, и да носят еднакви задължения, доколкото е в рамките на „техните“ възможности. Всичко казано дотук напълно доказва, че тези искания са основани на естествената справедливост и на принципите на гражданското общество, а също и на сключените спогодби.

Prodan, pp. 453-466.

През XVIII в. Трансилвания е княжество под австрийско управление. Политическата ѝ система, произхождаща от Късното средновековие, предвижда представителството на три политически нации (унгарската аристокрация, секеите [част от унгарското население в Трансилвания] и саксонците), като изключва по-многобройните власи (румънци), които били просто „толерирани“. През 1791 г. водещите румънски интелектуалци, заедно с представителите на униатската и православната църква, внасят меморандум, изискващ равни права за трансилванските румънци пред император Леополд II. За да избегне конфликт с политическите съсловия, императорът изпраща меморандума до Трансилванската диета (събрание), за да бъде взето решение. Диетата го отхвърля.

Какви са аргументите, изтъкнати от трансилванските румънци? Виждате ли някакво влияние от Френската революция в този текст?

I-7. Османски меморандум относно Френската революция (1798 г.)

Добре известно е, че крайгълният камък на реда и сцеплението във всяка държава е твърдото придържане към корените и клоните на свещеното право, религията и доктрината, че спокойствието на страната и контролът над поданиците не могат да се осъществяват само с политически средства; че е необходим страх пред Бога [...]; че както в древността, така и в съвременното всяка държава и народ притежават своя собствена религия, била тя истинска или лъжлива. Въпреки това водачите на бунта и злото, появили се във Франция, по безпрецедентен начин, за да улеснят постигането на злонамерените си цели и с пълно пренебрежение към страховитите последици, направиха законни всякакви видове отвратителни деяния, напълно забравиха всякакъв срам и приличие, и така подготвиха почвата за превръщането на целия народ на Франция в добитък. Те не се задоволиха с това, но като намериха навсякъде подобни на тях поддръжници, за да принудят другите държави да се занимават със защитата на своите собствени режими и така да отклонят евентуална атака срещу себе си, приеха бунтовническата си декларация, която

5. Тронове (sedes) били специални окръзи в саксонските и секейските региони на Трансилвания.

наричат „Правата на човека“, преведена на всички езици и публикувана навсякъде, и се опитаха да подбудят обикновените хора от всички нации и религии да се разбунтуват срещу кралете, чиито поданици бяха.

Lewis, pp. 66-67.

Обяснителна бележка: този меморандум е подготвен от Ахмед Атиф ефенди, началник на писарите (реис-юл китаб, лицето, отговарящо за външните работи), за императорския съвет (диван), през пролетта на 1798 г. Османският интерес към събитията във Франция се усилва след френската окупация на доскоро венецианските Йонийски острови през 1797 г., а също и поради френската пропаганда в Гърция, подготовката за поход в Египет, водена от генерал Наполеон Бонапарт, и призивите на Великобритания и Русия за присъединяване към антифренската коалиция.

Защо са разтревожени османските власти? Мислите ли, че идеите на Френската революция биха могли да повлияят върху османските поданици в Югоизточна Европа? Би ли могло едно официално осъждане от страна на османските власти да попречи на подобно идеологическо влияние?

І–8. Влиянието на Френската революция върху интелектуалците от Югоизточна Европа – „Военна поема“ от Адамандиос Кораис (1800 г.)

(а)

Приятели сънародници,
Колко дълго още ще робуваме
На тези мръсни мюсюлмани
Тираните на Гърция?
Време за отмъщение е сега
О, приятели,
Общата ни родина ридае
И обляна в сълзи ни призовава.
Деца мои, смели гърци,
Побързайте, мъже и момчета;
Съберете се ведно
И викнете заедно,
Докато се прегръщате
С ентузиазиран глас.
Стига вече тирания!
Да живее свободата!

[...]

(и)

Чутовни, смели французи

Никой друг освен гърците не е като вас
Смели и привикнали на трудности.
Докато имаме французите за приятели на
свободата

И на гръцкото спасение,
За какво са ни другите?
Французи и гърци наедно,
Обединени от дружбата
Не са само гърци или французи
Но една нация, франко-гръцка,
Зовяща: нека проклетото робство
Изчезне и се изпари от света.
Да живее свободата!

Dimaras, pp. 88-91.

Адамандиос Кораис (1748-1833) е гръцки учен, който, вдъхновен от Френската революция вярва, че свободата трябва да се спечели чрез образование. Признат е за интелектуален лидер, който чрез делото си допринася за Гръцката война за независимост. Неговата „Военна поема“ приканва сънародниците да се сражават срещу тиранията (1800 г.).

Какви идеи, свързани с идеологията на Френската революция откривате в текста? Как идеите на Френската революция влияят върху националните движения в Югоизточна Европа?

І–9. Манифест на Александър Ипсиланти „Сражавайте се за вярата и родината“ (1821 г.)

Дойде времето, гръцки мъже! Народите на Европа, които се сражаваха за същите права и свободи, за които се бием ние, отдавна ни поканиха да им подражаваме. Като свободни хора те използваха всичките си сили да увеличат свободата си, а оттук и щастието си. Нашите братя и приятели навсякъде, сърбите, народът на Сули и целият Епир, са въоръжени и ни очакват; нека с ентузиазъм се присъединим към тях! Родината ни призовава!

Европа е вперила взор в нас и се чуди на нашата инертност, така че нека планините на Гърция отекнат от звуците на нашите фанфари, нека долините ечат със звъна на оръжията ни. Европа ще се учуди на смелостта ни, а нашите потисници ще бягат пред нас, бледни и треперещи.

Просветените народи на Европа се трудят да възстановят щастието си и пълни с благодар-

ност към благоденствията на нашите предци желаят свобода за Гърция.

Като докажем, че сме достойни за доблестта на предците ни и за настоящия век, се надяваме да се радваме на тяхната подкрепа и помощ, и нека многото свободолюбиви духове сред тях дойдат и се присъединят към борбата ни. Мобилизирайте се, приятели, и ще видите Велика сила, която брани правата ни! Ще видите дори мнозина от враговете ни, мотивирани от справедливата ни кауза, да обръщат гръб на неприятеля и да се присъединяват към нас; и като разпознае техния искрен дух, Родината ще ги прегърне. [...]

Дошло е време да разклатим нетърпимото иго, да освободим Родината, да свалим полумесеца, за да издигнем символа, който винаги ни е давал победа. Говоря за Кръста, и по този начин ще отмъстим за Родината, и за Православната ни вяра, за нечестивото презрение на неверниците [...]

Така че грабнете оръжията си, приятели, Родината ни зове!

Александър Ипсиланти

24 февруари 1821 г. Квартира на главното командване в Ясион [Яш].

IEE, vol. 12, p. 23.

Този манифест е издаден в Яш от Александър Ипсиланти (1792-1828). Син на бивш гръцки княз на Влахия, той е висш офицер от руската армия и член на гръцката тайна революционна организация „Филики етерия“, Александър Ипсиланти поема водачеството на освободителната борба срещу османците, нахлувайки в Румънските княжества с малка гръцка армия през февруари 1821 г.

Към кого е адресиран пряко този манифест? Анализирайте риторичните средства, които използва авторът, за да привлече и убеди своите сънародници да се присъединят към борбата. Защо според вас той споменава Европа?

първенци (1826 г.)

Получихме императорския ферман, който ни бе изпратен с Омер ефендия и в рамките на който са включени заповедите за разпускането на еничарите и за изпълнението на фермана. От завоюването [османското завоюване на Босна] и подобно на предците ни, винаги сме били покорни пред мюсюлманското свещено право [шерият] и пред османското имперско законодателство [канун]. Винаги сме изпълнявали заповедите и ферманите на султаните. Никого не сме се съпротивлявали срещу тях и никога не сме показвали непокорство. Няма да го сторим и сега. Но ние воювахме 40 години⁶, като жертвахме живота и имота си.

В по-ранните войни със Сърбия, които траяха 15 години, използвахме всичките си сили, и до освобождението на Белградската крепост, жертвахме повече от 10 000 живота и няколко хиляди от нас бяха ранени. Винаги сме се молили за доброто здраве на нашия султан и винаги сме се надявали на милостта му. Сега, когато говорим за разпускането на еничарите, отново се надяваме, че султанът ще протегне милостивите си ръце, ще спре, и ще отмени всички нововъведения, и ще запази стария ред в Босна и във всички стари родове войски, и така отново ще [покаже] добрината си към нас.

Aličić, pp. 166-167.

През 1826 г. султан Махмуд II (1808-1839) премахва корпуса на еничарите, като по този начин отстранява основната сила, която се съпротивлявала на предишните опити за реформиране на Османската империя. Това му позволява да продължи процеса на възстановяване на контрола на Истанбул над провинциите и да подготви пътя за реформите от епохата на Танзимата.

Коментирайте отношението на босненските първенци с оглед на връзките им с Османската империя. Как мислите: защо те не били благосклонни към разпускането на еничарите и към движението за реформи в Османската империя?

I–10. Консервативните искания на босненските

6. Авторите се позовават на началото на Османско-австрийската (Австро-османската) война от 1787-1791 г. След края ѝ военните действия продължили чрез многобройни бунтове в Османската империя, най-вече чрез Сръбското въстание, което започнало през 1804 г.

I-11. Гюлханският хатишериф (1839 г.)

Пълни с увереност, следователно с помощта на Всевишния, подкрепени от застъпничество то на Пророка, смятаме за правилно да търсим нови институции, които да дадем на провинциите, образуващи Османската империя, и [да им предоставим] благо то на добрата администрация.

Тези институции трябва принципно да включват три елемента, които са: 1. гаранции, които осигуряват съвършена сигурност за живота, честта и имота на нашите поданици; 2. постоянна система за определяне и събиране на данъците; 3. подобна постоянна система за набиране на войници и продължителността на тяхната служба...

Следователно, оттук насетне, делото на всеки обвиняем трябва да се разглежда публично в съответствие с Божественото ни право, след разследване и разпит, и докато не бъде произнесена законна присъда, никой не може тайно или явно да осъжда друго на смърт чрез отравяне или по всякакъв друг начин. На никого не ще бъде позволено да посяга на честта на което и да е друго лице, по какъвто и да е начин.

Всеки един трябва да има пълно владение върху всеки свой имот и ще може да разполага с него напълно свободно, без позволение или притеснение от което и да е друго лице [...].

Тези императорски отстъпки ще се разпрострат върху всичките ни поданици, без оглед на това към коя религия или секта принадлежат; те ще им се радват без изключение. Така, следователно, даряваме съвършена сигурност на обитателите на империята ни, по отношение на живота, честта и имота им, както им е осигурено и от свещения текст на закона ни...

Тъй като всички обществени служители на империята получават достойна заплата (и понеже заплатите на тези длъжностни лица не бяха досега компенсирани достойно и затова трябва да се определят), ще бъде въведен най-строг закон срещу обмена на услуги и на назначения (рушвет), който Божественият закон осъжда и който е една от основните причини за упадък на империята.

Vucinich, pp. 160-161.

Императорският указ, издаден в Гюлханския павилион на императорския дворец в Истанбул от името на новия султан Абдул Меджид (1839-1861), се смята за официално начало на епохата на реформи за вътрешна модернизация в Османската империя.

Определете проблемите, които трябвало да се решат чрез Хатишерифа. Какво мислите за намеренията на този акт? Това ли е бил пътят за модернизация на държавата, или просто ход за намаляване на недоволството сред поданиците?

I-12. Доводи на Йон Кодру-Дръгушану в полза на националната държава (1844 г.)

Само националната държава създава нацията. Там, където няма национална държава, няма и нация, и където няма народно управление, държавата е национална химера, а нацията е просто конгломерат от лица, които споделят определени хомогенни особености. Реалната нация може да съществува само тогава, когато хората са добре представени в управлението. Може да съществува само тогава, когато чувствата, усилията и дейностите на всички имат една и съща цел, а именно – известност и репутация, уважение и слава в очите на хората отвън, както и добруване и удовлетворение на всяка социална класа, и на всеки индивид в душата му...

Codru-Drăgușanu, pp. 253-254.

Йон Кодру-Дръгушану (1820-1884) е роден във Фьгъраш, Трансилвания, която била под австрийска власт. Той пътува много из различни европейски страни, от Англия до Русия, и участва активно в политическия и културния живот.

Коментирайте твърдението, че „само националната държава създава нацията“. Свързано ли е то с факта, че румънците по това време са изключени от политическата система на Трансилвания?

I-13. План на Илия Гарашанин за изграждане на Сърбо-славянска империя (1844 г.)

Раздвижването и вълненията сред славяните вече започнаха [...].

В осъзнаването на този факт се крие определящата черта и основата на сръбската политика:

че тя не трябва да се ограничава в настоящите си граници, а трябва да се стреми да обхване цялото сръбско население около тях. [...]

Турската империя [трябва] да се разпадне и това може да стане само по два начина:

1. Или империята ще бъде поделена
2. Или ще бъде изградена отново от християнските си обитатели [...].

Създаването на Сръбската държава, което за щастие вече започна и което трябва да се разширява и засилва, има своята база и основа в Сръбската империя от XIII и XIV в. и в богатата и славна сръбска история. [Според тази история] сръбските царе започнали да отнемат мощта на Гръцката империя и почти я довели до рухване, така че вместо пропадналата Източна Римска империя, те щели да създадат Сръбско-славянска империя и да я разширят. Цар Душан Силни вече получил печата на Гръцката империя. Идването на турците прекъснало този процес и попречило на тази дейност за дълго. Но, след като турската сила вече е разгромена и съсипана, така да се каже, необходимо е сега да се раздвижи отново онзи дух, да се потърсят отново правата и да се поднови прекъснатата дейност.

[...] Ако новото възраждане на Сръбската империя се разгледа от този ъгъл, другите южни славяни много лесно биха разбрали тази идея и биха я приели с радост, защото подобна памет за историческото минало вероятно не присъства в нито една друга европейска страна, а само у турските славяни [...]. Това е причината, поради която това начинание най-вероятно ще бъде прието с радост от народа и няма да изисква десетилетни усилия, за да ги накараме да разберат предимствата и благата от това независимо управление.

[...] Новата сръбска държава на юг ще даде на Европа гаранции, че ще се превърне в отлична и жизнена държава, способна да оцелее между Австрия и Русия. Географското положение на страната, територията ѝ, природните ѝ ресурси и военният дух на обитателите ѝ, тяхната благородна и ревностна национална природа, общият им произход и език, всички те указват на нейната устойчивост като държава и великото ѝ бъдеще. За да можем да определим какво и как може да бъде сторено, правителството трябва да бъде уведомено за позицията на хората, във всичките

различни провинции, заобикалящи Сърбия [...].

За тази цел правителството се нуждае преди всичко от това да изпрати умни [...] и лоялни хора, които да проверят ситуацията, в която са тези народи и провинции, и да предоставят точни писмени доклади за това при завръщането си. Правителството трябва да бъде осведомено поспециално за положението в Босна и Херцеговина, Черна гора и Северна Албания. Същевременно е нужно да се събере точна информация за положението в Славония, Хърватско и Далмация, и, без съмнение, това включва и населението в Срем, Банат и Бачка.

Ljušić 1993, pp. 151-163.

Илия Гарашанин (1812-1874) е един от водещите сръбски политици и държавници на XIX в. Под различни влияния, но най-вече въз основа на съветите на чешкия политически емигрант Франтишек Зах (който бил в контакт с полските политически емигранти в Париж), Гарашанин пише своето „Начертание“ (план за бъдещата сръбска външна и национална политика) през 1844 г. Той формулира основните цели на дългосрочната балканска политика на Сърбия, които трябва да се основават на обединението и освобождението на териториите, обитавани от сърби, включително и съседните страни на Балканите, които все още са под османска власт. „Начертанието“ се смята от съседните страни за сръбски империалистически план.

Каква е целта на текста? Открийте историческите аргументи, използвани от автора, за да предаде идеите и убежденията си.

I-14. Национални искания по време на революциите от 1848 г.

A. СЛОВЕНСКИТЕ ИСКАНИЯ

1. Всички словенци да се обединят в единна нация и така да имат общословенски парламент [...].
2. Словенският език трябва да има същия статут на словенска територия, какъвто има немският на немска територия и италианският на италианска територия [...].
3. Словенският език трябва да може да бъде въведен във всички служби на словенска територия, ако и когато пожелаем това [...].
4. Всеки чиновник, който трябва да бъде назначен на словенска територия, трябва да владее отлично словенски език [...].

Prunk, p. 56.

Б. „ИСКАНИЯТА НА НАРОДА”, ПРИЕТИ ОТ ХЪРВАТСКОТО НАЦИОНАЛНО СЪБРАНИЕ В ЗАГРЕБ

Като се има предвид извънредното положение, в което се намираме, за нас е нужно да се сдобием със законен водач, който ще възстанови законността в страната ни: това е причината, поради която единодушно избрахме барон Йосип Йелачич Бужимски да бъде наш бан (граждански губернатор). Той е човек, в когото има доверие целият наш народ и поради това трябва да получи командването на войските от Военната граница и правото да събира парламента. Държавният ни парламент трябва да се събере преди 1 май в столицата Загреб.

Трябва да има обединение на кралство Далмация – наше във всяко едно отношение, според закона и според историята – с кралството Хърватско и Славония, а също с Военната ни граница...

Наш собствен ministerium [правителство], независим и отговорен пред парламента ни, чиито членове трябва да са одобрени от народа и обладани от съвременния дух на прогреса и свободата. Националният ни език трябва да бъде наложен във вътрешните и външните работи на правителството ни и също във всички степени на образователните институции. Създаване на Загребски университет, свобода на печата, религията, обучението и словото.

Избор на народни представители, основан на принципа за равенство, без оглед на класата. Единна данъчна система за всички хора, без оглед на класата им.

Създаване на Национална банка. Отмяна на безбрачието и налагане на националния език в църквата според древните закони и обичаи на Хърватско.

Horvat, vol. I, pp. 107-108.

В. НАЦИОНАЛНА ПЕТИЦИЯ, ПРИЕТА ОТ РУМЪНСКОТО НАЦИОНАЛНО СЪБРАНИЕ В БЛАЖ, ТРАНСИЛВАНИЯ

1. Румънската нация, позовавайки се на принци-

пите на свободата, равенството и братството, иска своята национална независимост в политическата сфера, за да получи правата си като румънска нация, да има представители в Диетата⁷ на страната, в съответствие с числеността си, да има чиновници във всички клонове на администрацията, правосъдието и армията, в същата пропорция, да [може] да ползва езика си по всички въпроси, които я засягат, включително законодателството и администрацията.

Тя иска [правото да свиква] ежегодно общо национално събрание. [...]

3. Румънската нация, като достигна до съзнанието за индивидуалните права, настоява за незабавната отмяна на крепостното право, без да се търси компенсация от крепостните селяни [...].

7. Румънската нация изисква свободата да говори, да пише и да публикува без цензура [...].

8. Румънската нация настоява за гаранции на индивидуалните свободи. Никой не бива да бъде задържан по политически причини. Освен това тя иска правото на събрания. Не бива да бъде навреждано на онези, които се събират само да говорят и да се споразумеят по мирен начин [...].

10. Румънската нация настоява за защитата на народа, за създаване на национална гвардия за отбрана на страната от вътрешни и външни врагове. Румънската милиция трябва да има румънски офицери.

13. Румънската нация настоява за създаването на румънски училища във всички села и градове, румънски гимназии, военни и технически институти, семинарии за свещеници, а също и за румънски университет, финансиран от държавата в съответствие с броя на данъкоплатците, който ще бъде напълно свободен да избира директорите и професорите си и да съставя програмите си [...].

14. Румънската нация настоява тежестите на публичното облагане да се носят солидарно от всеки индивид (съобразно съсловието и богатството му) и отмяната на привилегиите.

15. Румънската нация желае да бъде съставена нова конституция на Трансилвания от конституционно събрание [...]. Тази конституция трябва да се основава на принципите на справедливостта, свободата, равенството и братството, и трябва

7. Представителното събрание на Трансилвания.

да се създадат нови кодекси на гражданското, углавното и търговското право, съобразно тези принципи.

Murgescu, pp. 191-192.

През 1848 г. избухват революции в някои европейски държави, включително в Хабсбургската империя и Румънските княжества, но не и в Сърбия, Гърция и Османската империя. В Хабсбургската империя след бързата отмяна на абсолютисткия режим, оглавен от Метерних, всяка нация се опитва да определи и придвижи напред своите специфични интереси. Поради това през март-май 1848 г. се провеждат няколко национални събрания, които приемат национални политически програми. Но борбата за политически права и конституционно управление е засенчена скоро от националните конфликти, които разделят революционерите и дават възможност на Хабсбургите да потушат революцията с помощта на Русия през 1849 г.

Какви са основните искания на словенците, хърватите и румънците? Как можете да обясните факта, че много от исканията са сходни? Като се абстрахирате от тези искания, които са изпълнени във вашата страна в наше време, кои не са изпълнени и защо?

I–15. Недоволството на босненските християни от османското управление според францисканския монах Иван Франо Юкич (1850 г.)

Ако някой християнин в Босна отиде на процес срещу турчин, той не може да има право, защото срещу турчин, особено срещу някой, който има бяла брада, не може да свидетелства за нищо! Кадията казва: „Ти си влах, а един турчин знае повече отколкото хиляда власи! Това е турска земя, вие сте рая, църковните камбани тук не звънят, а се изповядва турската вяра и т.н.⁸”. Това са присъдите в императорските съдилища. Днес християнин не може да бъде назначен от държавата, а само турчин. Ако християните в Босна искат да построят нова църква или да ремонтират старата, ще страдат за това – и така нещастният народ трябва да стои отвън, под открито небе, като слуша молитвите гологлав!

Jukić, pp. 307-308.

Какви елементи на недоволство откроява авторът? Смятате ли, че той е пристрастен? Ако смятате, че е пристрастен, можем ли все пак да използваме този откъс като историческо свидетелство? Ако е така, до каква степен?

I–16. Митрополит Петър II Петрович Негош подкрепя югославизма (Цетине, 12 март, 1850 г.)

Драги г-н Фр. Миклошич,

Не зная дали вестникът Ви вече е излязъл, но ако е така, или когато излезе, с удоволствие ще напиша нещо за него, а и г-н Милакович също ще Ви изпраща материали от време на време. Вие сте в състояние да окажете голяма помощ на великото, макар и низвергнато и сляпо югославянство. На добър час, скъпи ми Миклошич, бъдете здрав и щастлив за радост на близките си. Тези поздрави Ви изпраща
Вашият почитател и слуга

П. П. Негош

Njegoš, p. 147.

По време на въстанията от 1848 г. възниква мощно движение за единство и независимост на южните славяни. Митрополитът Петър II Петрович Негош (1813-1851) прегръща идеята на югославизма, като смята, че това е възможност за освобождение от чуждите сили и за политическа и културна еманципация на южните славяни. Той иска да помогне на сърбите и хърватите в борбата им срещу унгарците, които възприема като най-големи врагове на тези два народа. През юни 1849 г. предлага на руския генерал Орлов военен отряд от 4000-5000 черногорци, които да се сражават в Унгария. Негош се среща и започва да кореспондира с приятеля си Франц Миклошич, словенски езиковед (1813-1891). Миклошич е доктор по право и славистика, а също професор във Виенския университет, уредник на Императорската библиотека във Виена, като наследява Йериней Копитар на поста в Библиотеката и на длъжността цензор.

8. В случая „влах” не означава човек, говорещ на романски език или подвижен пастир, а е местно прозвище за християнин. „Турчин” в Босна през XIX в. най-често се отнася за местните славяноезични мюсюлмани. – бел. ред.

I–17. Османският Хатихумаюн⁹, установяващ равенство между османските поданици, без оглед на религията им (1856 г.)

Нека се направи според заповяданото тук.

До тебе, мой велики везиру, Мехмед Амин Али паша, отличен с императорския ми орден „Меджидие“ (първа степен) и с „Ордена за лични заслуги“; нека Бог ти дари величие и увеличи мощта ти!...

Желанието ми е сега да обнова и разширя, дори още повече, новите институции, предписани с достойнството на моята империя [...], и с любезната и приятелска помощ на Великите сили и мои благородни Съюзници [...]. Гаранциите, обещани от наша страна чрез Гюлханския хатихумаюн и в съответствие с Танзимата [...] днес бяха потвърдени и заздрави и трябва да се вземат ефикасни мерки, за да се подсигури, че ще постигнат пълен и цялостен ефект.

Всички привилегии и духовен имунитет, дадени от предците ми от старо време и в дните след тях, на всички християнски общини или на други немюсюлмански вероизповедания, трябва да бъдат потвърдени и поддържани. Всяка християнска или друга немюсюлманска общност трябва да бъде задължена в определен период и при учредяването на специална Комисия, съставена от членове от нейната собствена среда, да се занимае с моето височайше одобрение и под надзора на моята Висока порта, и да проучи своите действителни имунни права и привилегии, и да обсъди и представи пред Високата ми порта реформите, изисквани от прогреса на цивилизацията и от нашето време. Властта, отстъпена на християнските патриарси и епископи от султан Мехмед II и наследниците му, трябва да бъде хармонизирана с новото положение, което щедрите ми и благосклонни намерения са дарили на тези общности [...]. Принципите за пожизнено назначаване на патриарсите, след ревизия на законите за избор, които са в действие понастоящем, трябва да бъдат провеждани изцяло в съответствие със съдържанието на ферманите за инвестирура.

Църковните данъци, от какъвто и да е вид, да бъдат отменени и заменени с фиксиран доход на патриарсите и главите на общностите

[...]. В градовете, градчетата и селата, където цялото население е от една религия, не трябва да има препятствия за нужните поправки, съобразно оригиналния план на постройките, изградени за религиозна дейност, училища, болници и гробища...

Всяко разграничение или определение, което се стреми да направи който и да е вид поданици на империята по-нисш по отношение на друг, въз основа на религията, езика или расата му, трябва да бъде отстранено завинаги от Административния протокол. Законите трябва да се прилагат в случай на употреба на каквито и да е несправедливи или обидни термини, било то между частни лица, или от страна на властите.

Тъй като всички форми на религията са и ще бъдат свободно изповядвани във владенията ми, нито един поданик на моята империя няма да бъде възпрепятстван в упражняването на религията, която изповядва [...]. Никой не трябва да бъде принуждаван да променя религията си [...] и [...] всички поданици на империята ми, без оглед на националност, трябва да бъдат допуснати до обществени назначения [...]. Всички поданици на империята ми, без ограничение, трябва да бъдат приемани в цивилните и военните училища на правителството. Освен това всяка общност трябва да получи правото да създава обществени училища за наука, изкуство и индустрия [...].

Всички търговски, дисциплинарни и углавни процеси между мюсюлмани и християни или други немюсюлмански поданици, или пък между християни и други немюсюлмани от различни изповедания, трябва да бъдат отнасяни до смесени съдилища. Заседанията на тези съдилища трябва да бъдат публични; страните трябва да се изправят една срещу друга и да доведат свидетелите си, чиито свидетелски показания ще бъдат приемани без разлика, след полагагане на клетва според религиозния закон на всяко изповедание [...]. Ще се вземат предвид най-бързите и ефикасни мерки за отстраняване на злоупотребите при събирането на данъци и по-специално на десетъците. Системата за пряко събиране постепенно, но колкото се може по-скоро, ще бъде заменена с план за събиране на всички видове доходи на държавата.

Vucinich, pp. 161-163.

9. Османски императорски указ.

Какви са целите на османските власти с издаването на този указ? Сравнете конкретните клаузи на указа с оплакванията, отразени в предишния документ I–15. Мислите ли, че Хатихумаюнът бил ефикасен в укрепването на връзките между немюсюлманските народи и Османската държава?

I–18. Различни мнения относно плана за създаване на дуалистична Българо-османска държава (1867 г.)

A. МЕМОАР НА ТАЙНИЯ ЦЕНТРАЛЕН БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТ ДО СУЛТАН АБДУЛ АЗИЗ¹⁰

ПРИНАПОМНЮВАНИЕ (МЕМОАР)
НА НЕГОВО ИМПЕРАТОРСКО ВЕЛИЧЕСТВО СУЛТАН АБДУЛ АЗИС ХАНА, МИЛОСТИВЕЙШИЙ НАШ ГОСПОДАР И ОТЕЦ

От Тайния Централен Български Комитет

Ваше Величество,

Съдбата на всеки човек частно, както и на всеки народ въобще е в ръката на всемогъщото същество, което управлява вселената. Тая истата съдба е турила преди четири века нас, българите, и милото наше отечество под властта на славните завоеватели, които основаха Османската империя в Европа. [...]

Нека ни бъде сега позволено да представим на Ваше Императорско Величество основите, връх които българският народ желае и моли да му ся провъзгласи самостоятелността.

За политическата самостоятелност:

Член 1. Правителство народно и съставно (конституционално).

Член 2. България със сичките си провинции, населени от българи, да ся определи и назове „Българско царство“.

Член 3. Това Българско царство да зависи политически от Османската империя и да има винаги за свой цар императора на Великия девлет от Ислямбол, Н. И. В. султан Абдул Азиса и неговите

наследници, които да притурят до титлата „султан на османлиите“ и онъзи „цар на българите“. [...]. Член 6. Царският тоз наместник да бъде след Негово Величество султана глава на държавата, на управлението и на изпълнителната сила, върховен началник на българската войска и изпълнител на правосъдието.

Член 7. Царският наместник да управлява царството с помощта на един съвет, на който членовете да бъдат изключително българи, избрани от народното представителство. Членовете на тоз съвет да разделят властта помежду си, всеки от тях да бъде началник на едно отделение; да имат правото на първоначално за изработване на предначертанията (проектите) за закони и на предначертанията за бюджета на държавата, които предначертания след удобрението на народното представителство да ся поднасят на високото потвърждение на царския наместник; да бъдат под взаимна отговорност за делата си и заради това никое решение на царския наместник не ще има законна сила, ако не бъде подписано и от членовете на съвета. [...]

Член 9. Въсточната православна религия да бъде господствующата религия на държавата.

Член 10. Правосъдието да се води по особените български закони, които ще издаде събранието. [...]

Член 11. Българското царство да си има своя народна войска, отделна и организирана по новите системи и според особен един закон [...].

Член 13. Българският език да бъде официалният език на царството.

Член 14. Сяка гражданска и политическа свобода да ся обезпечи, напр. свободата на печата, на говора, на събранията, на публичните разговорки, на политически и обществени питання и пр., както и личната свобода, жилищната ненарушимост и вероизповедната търпимост.

Христоматия, с. 400-409.

Няколко текста отразяват опитите за създаване на национални държави. Но националната държава не е единствената форма, мислена като политическа организация. Поради специфични политически условия са формулирани и други предложения, които, всъщност, са нейни алтернативи.

10. Османски султан (1861-1876).

Анализирайте защо България трябвало да бъде организирана в дуалистичната Османско-българска държава? Каква е връзката с Османската държава? Помислете защо членовете на Тайния комитет предвиждат точно това предложение, а не нещо друго? Известен ли ви е друг пример за дуалистична държава в Европа?

Б. РЕАКЦИЯТА НА ФУАД ПАША¹¹ СПОРЕД СПОМЕНАТА НА ХРИСТО СТАМБОЛСКИ

НА ГОСТИ У ФУАД ПАША. Същият този ден, 2 април, втория ден на курбан-байрамските празници, Христо отиде на гости у Фуад паша, сега министър на външните работи, под предлог да честити байрама и да му се представи... В разговора си за въпроса министърът отворил дума и за мемоара, за който казал, че правителството a fait sourde oreille (сторило се глухо), и никой от посланиците не му споменал нещо за него. „Българите“ – прибавил Фуад паша – „ако са българи тия, които са съставили този мемоар, се показват много егоисти; ако населяваха Отоманската империя само турци и българи, работата би била съвсем друга, но в нея живеят гърци, арменци, албанци, кюрди, араби и много други народности, и всяка от тия народности има право за притежание на същите политически и национални правдини и привилегии...”

Не е само турското племе, нито само гръцкото, нито пък само българското, както казва мемоарът, които поотделно ще могат да държат и крепят турската държава, а всички солидарно, но затова би трябвало да се приготви разумна почва между всичките племена. Ето защо ви казвам – завършил министърът този толкова интересен разговор – че съчинителите на мемоара трябва да са егоисти и незрели хора.”

Стамболски, с. 292-293.

Д-р Христо Стамболски (р. 1843 г. в Казанлък, ум. 1932 г. в София) – лекар и обществена фигура. Професор по анатомия в Имперската медицинска школа в Истанбул, един от организаторите на здравната система в България след 1878 г. Активен участник в движението за създаване на отделна Българска църква, независима от Гръцката патриаршия.

Коментирайте отношението на Фуад паша. Какви са причините да критикува това предложение? Смятате ли, че той изразява официалното мнение на Османската държава?

Организирайте дебати:

Разделете се на две групи, като първата трябва да намери аргументи в защита на предложението за Българо-османска дуалистична държава, а втората да дискутира това предложение от позицията на Фуад паша. Обсъдете подобно предложение от позицията на вашата групов идентичност, имайки предвид и специфичните исторически условия.

I–19. Проект за обединение на българите и сърбите в Южнославянско царство под властта на сръбския княз Михаил Обренович (1867 г.)

ПРОТОКОЛ

Понеже днешните обстоятелства викат всички угнетени в Турско народи, за да земат освободителни мерки, и ми, българете, които живеем в България, Тракия и Македония, събрахме се да размислим и изнамерим средство за освобождението на милото наше Отечество, за да успеем да ся считим и ми в реда на свободните народи, да покажем и на света, че живеем.

За да сполучим тая желателна цел, трябва да изберем един съседний народ, с помощта на когото да сполучим освобождението си с взаимна полза, и за такъв народ ми не можем да предпочетем друг освен сръбский, който с народността, с вярата и с местното положение е сближен с нас преди векове...

1. Съединението братско трябва да стане между сърбите и българите под имя Югославянско царство.
2. Югославянското царство ще ся съставлява от Сръбско и от Българско (Българско обхваща областите България, Тракия и Македония).
3. Глава на новосъставляемото правителство ще бъде днешний княз сръбский Михаил Обренович с право наследство.
4. Народното знамя на това царство трябва да е едно и да ся представлява със знаковете и на двете племена. Същето ще се разбира и за монетите бъдъщи.
5. Всяка страна ще съхранява своето си наречие за официално и затова чиновниците трябва да

11. Фуад паша (1815-1869), един от водещите османски реформатори от епохата на Танзимата. Петкратен османски министър на външните работи и двукратен велик везир.

бъдат от онова племя, гдето служат и което говори наречието на страната.

6. Законите сръбски, днес съществуващи, ся приемат и от нас и щът са приведат и на българско наречие. Всичките разпоряжения на Югославянското царство щът ся публикуват без изключение и на двете наречия, сиреч и на сръбско, и на българско едновременно.

Документи, 1, с. 434-435.

Защо българите предпочитат да се обединят със сърбите, а не искат своя собствена национална държава? Как смятат те да съхранят своята национална идентичност?

I-20. Руски доклад относно плановете за създаване на обща Румъно-българска държава (1867 г.)

[До Негово превъзходителство Г-н Игнатиев, Букуреш, 1 май 1867 г.]

Милостиви господарю Николай Павлович,]

Според донесение № 1 от 15 април имах честта да доведа за сведение на Ваше Превъзходителство между другото и че т. нареченият таен български комитет се състои изключително от млади хора и е учреден с цел да предразположи общественото мнение в Европа в полза на българите и същевременно да ги подбуди към въстание за отхвърляне на турското иго.

Според събраните от мене сетнешни сведения се оказва, че този комитет е създаден вследствие на съглашение между партията на червените [либералите] в Румъния и някои българи, според което румънците се задължили да помагат на българите да се избавят от турското господство, така че те пък да могат да провъзгласят княжеството си независимо от султана.

Няма съмнение, че румънците при съглашението с българите, имали задната мисъл, ако не успеят да възстановят Влахо-българската държава в полза на своята народност, то в крайна сметка поне да се възползват от затрудненията, които би създадо въстание в България, на турското правителство, за да провъзгласят Румъния за независима, а българите да се оправят там, както могат. Но и българите, от своя страна, имали предвид само ползата, която биха могли да извлекат

от това съглашение за своите едноплеменници отвъд Дунава [...].

[превод от руския оригинал]

Документи, 1, с. 436.

Какви според руския дипломат са реалните цели на българите и на румънците? Сравнете текстовете I-18, I-19 и I-20. Кой проект смятате, че е най-благоприятен за българите? Сравнете текстовете I-13, I-18, I-19, I-20, 1-41. Какви са политическите модели, изложени в тези проекти?

I-21. Мнение от XIX в. относно връзката между политическата свобода и нацията – уводна статия, публикувана от Любен Каравелов във вестник „Свобода“ (ноември 1869 г.)

Както е потребен за земните животни въздух, а за рибите вода, така също за човека е потребна най-напред от сичко свобода. Без свобода човек не може да рече, че е човек, а половина човек; без свобода човек не може да бъде такъв, какъвто го е създала природата, следователно не може да бъде и счастлив....

Сичко, що е свето, мило и потребно на частен човек, то е така също потребно и нужно и за цял народ. Само онзи народ може да живее и да напредва, който има свой исторически живот и своя вънкашна и вътрешна свобода, сиреч, който има своя господарствена независимост и своя умствена независимост. Секи народ, който не съставлява отделно господарствено тяло, той сякога ся подвергава – даже и при най-либералното правление - на някакво си невидимо влияние на централизацията и господствующата националност, и рядко не търпи от това влияние ущерб за своята народност.

Каравелов, с. 165.

Любен Каравелов (1834/1835-1879) е писател, журналист, организатор и идеолог на българското национално-освободително движение. Той основава най-голямата българска революционна организация и е редактор на вестника й. Също така е смятан за един от създателите на новата българска литература.

Анализирайте твърдението „Сичко, що е свето, мило и потребно на частен човек, то е така също потребно и нужно и за цял народ“. Огледайте този текст и го сравнете с текст III-1, написан от Димитрие Болинтияну. Какво се опитват да ни внушат авторите? Как мислите: защо те акцентират върху понятието за нация?

I-22. Ферманът за учредяване на Българската екзархия (1870 г.)

Всички верни поданици и жители на нашата империя, радвайки се по отношение на вярата, както и във всяко друго отношение, на пълна и постоянна сигурност, живеят помежду си сговорно и приятелски, както това подобава на съотечественици и на просветени хора...

Но въпреки това ние видяхме със съжаление споровете и разногласията, които против това ни доброжелание от известно време са изникнали между българите от православното вероизповедание и Гръцката патриаршия [...]

1. Ще се образува една особена духовна юрисдикция под името Българска екзархия, която ще обема по-долу изброените митрополитски и епископски епархии и други места; Екзархията ще бъде натоварена с управлението на всички църковни дела от това вероизповедание.

2. Най-издигнатият по степен от митрополитите от тая юрисдикция ще носи титлата Екзарх и той ще има каноническото председателство на Българския синод, който ще бъде при него постоянно. [...]

4. Този екзарх, назначен с наш императорски бераг, ще трябва да поменува в литургията, съобразно каноните на църквата, името на цариградския патриарх.

Преди да се пристъпи според предписанията на вярата до избора на лице, което ще се намери достойно за екзархийския сан, ще се поиска мнението и съгласието на моето правителство. [...]

[10.] ...Ако всичките или поне две трети от православните жители на други места, въвн от тези, изброени или посочени по-горе, желаят да се подчинят на Българската екзархия [...], и ако това е установено, то ще им бъде разрешено...

Христоматия, с. 268-271.

Българската екзархия е отделна православна църковна организация, основана със султански ферман (султански указ) през февруари 1870 г. Съществува до 1953 г., когато е реорганизирана и трансформирана в Българска патриаршия.

Защо според вас османските власти приемат създаването на Българска автономна екзархия? По каква причина православните българи желаят да имат автономна църковна организация, отделна от Константинополската патриаршия?

I-23. Резултати от плебисцита за църковна принадлежност в Скопска и Охридска епархия (1874 г.)

След направения плебисцит в Скопската и Охридската епархия за назначаване на български митрополит, съгласно с чл. 10 от Фермана за учредяване на Българска екзархия, се установи, че от 8698 християнски къщи в Скопската епархия само 567 къщи желаят да останат под Гръцката патриаршия, а останалите 8131 къщи са изказали желание да минат под духовното ведомство на Българската екзархия.

А според сведенията, дадени от Солунския вилает с дата 21 мухарем 1291 г. [27 февруари 1874 г.], от извършения плебисцит се установява, че в гр. Охрид и околността му само 139 човека са поискали да останат под патриаршията, а 9387 човека са изказали желание да минат под ведомството на Българската екзархия.

Христоматия, с. 280.

Коментирайте резултатите от плебисцита. Каква друга информация ни е нужна, за да разберем по-добре тези данни? Било ли е необичайно за XIX в. да гласуват само мъжете? Справедливо ли е, че в Скопската епархия имало само един глас за едно цяло домакинство?

I-24. Христо Ботев за необходимостта българите да се борят за национално освобождение (1875 г.)

Мрачна и гнуснава е била историята на нашия народ, тежко и горчиво е неговото съвременно положение...

С други думи, българският народ е роб на турците, роб на себе си, роб на металът и роб даже на своето образование и просвещение. Погледнете на неговът воловски труд, на неговите безчовечни страдания и на неговата даже физиономия, и вие тутакси ще да се уверите, че той действително „работи като вол, събира като пчела и живее като

свиня”.

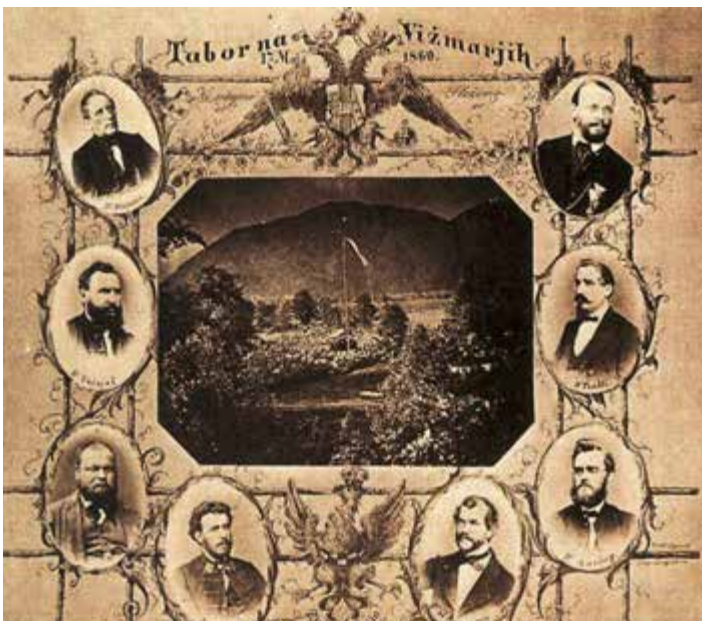
Наистина, доста много се е писало и се пише от чужденците за нашият характер, за нашето трудолюбие, за нашите способности и за нашият прогрес в културата, но почти всеки един от тие писатели е доказвал и доказва математически, че за да се развият нашите небутнати сили и за да достигнем ние да бъдеме действително „немци на юг” или „англичани на възток” трябва да строшиме варварският турски ярем, да отърсиме яката си от това безчовечно робство, което поядо сичката производителност на нашите сили и да издигнеме на босфорския булевард зданието на свободната южнославянска конфедерация.

[„Българският народ трябва самичък да потърси свободата си” – в „Знаме”, г. I, бр. 9, от 16.2.1875 г.]

Ботев, с. 85-86.

К Христо Ботев (1847-1876) е национален герой, поет, журналист и революционер. Той живее и работи основно в Румъния. През 1874-1875 г. се утвърждава като лидер на българското националноосвободително движение. През май 1876 г. преминава Дунава с малка чета и умира в битка с турските войници. Написал е само около 20 стихотворения, но те са достатъчни, за да бъде класически автор на българската литература.

► И 1. Словения: Таборитското движение (1869 г.)

? Каква е целта на тази статия? Как авторът се опитва да подчертае гордостта на българите? Защо според вас той отстоява идеята, че българите биха могли да бъдат „германците на Юга” или пък „англичаните на Изтока”? По какъв начин била представяна най-често Европа във вашата страна?

I–25. Политическа програма на Българското централно благотворително общество (Букурещ, ноември 1876 г.)

За да може да въдвори мира на Восток, да се изкоренят постоянните свирепства на турците, които не уважават никое човеческо право, и да се изпълнят праведните желаня на българския народ, Европа е длъжна да способствува за осъществяването на следующата програма:

1. Да се възобнови от България, Тракия и Македония българската държава, гдето главният и навред преобладаващият елемент е българският.
2. Българската държава ще се управлява самостоятелно и независимо по една конституция, изработена от едно законодателно тяло, избрано от народа.
3. За всичките клонове на управлението ще се съставят особени закони по духа на устава и съобразно с нуждите на народа.

К Словенците с либерална ориентация, следвайки примера на чехите, създават „табори” – събрания на открито, в подкрепа на програмата за Единна Словения. В течение на две години, докато Виена не забранява тези обществени форуми, словенците се събират на различни места, за да чуят оратори и да приемат резолюции по националните проблеми.

? Какъв е замисълът на тази картина? Какво е значението на централната фигура? Има ли връзка между пейзажа и националните ценности?

Slovenska, p. 232.

4. Всичките иностранны народности, размесени между българския народ, ще се радват с него на същите политически и граждански права.
5. В българската държава ще владее пълна свобода на съвестта.
6. Военната служба и общото просвещение ще бъдат задължителни за всеки гражданин на българската държава.

Христоматия, с. 609.

След потушаването на Априлското въстание от страна на османците, през август 1876 г. българските емигранти в Румъния основават Българското централно благотворително общество (БЦБО), политическа организация, която изработва програма с основните политически искания за националното освобождение на българите.

Как си обяснявате изразите, използвани в текста срещу турците и Османската империя? Смятате ли, че се отнасят специално до османското потушаване на българското въстание от 1876 г. или са по-общ риторичен аргумент? Чрез какви средства авторите възнамеряват да създадат българската държава? Как те предвиждат да бъде организирана тя?

I-26. Албанска поема, написана по времето на Берлинския конгрес (1878 г.)

Внимавайте за Албания
 Не я късайте на парчета
 Сякаш е някакво сираче
 Ние не сме гърци, българи
 Или дори черногорци
 Ние сме само албанци
 И искаме свобода...

Brahimi, p. 62.

Албанците, както и други балкански нации, не са представени на мирния конгрес в Берлин, но лидерите им се опитват да определят националните цели и да мобилизират общественото мнение в подкрепа на тези цели.

Каква е целта на тази песен? Какво изразяват авторите като изброяват имената на народите, живеещи в региона?

I-27. Берлинският мирен договор (1878 г.)

ДОГОВОР МЕЖДУ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ, АВСТРО-УНГАРИЯ, ФРАНЦИЯ, ГЕРМАНИЯ, ИТАЛИЯ, РУСИЯ И ТУРЦИЯ, В БЕРЛИН, 13 ЮЛИ 1878 Г.

Член I. България образува автономно и трибутарно княжество, под върховната власт на Негово императорско величество, султана. Тя ще има християнско правителство и национална милиция.

Член XXIII. Високата порта приема да приложи внимателно на остров Крит Органическия закон от 1868 г., с такива промени, които биха били намерени за подходящи. Подобни закони, адаптирани към местните изисквания, с изключение на въпросите относно освобождаването от данъци, отстъпено на Крит, трябва да бъдат въведени и в други части на Европейска Турция, за които не е била предвидена специална организация според този договор. Високата порта трябва да назначи специални комисиони, в които ще бъде широко представен местният елемент, за да уредят детайлите по новите закони във всяка провинция. Схемите на организация в резултат от тези усилия трябва да бъдат представени за проверка от страна на Високата порта, която, преди да обнародва актовете за влизането им в сила, трябва да се консултира с Европейската комисия, създадена за Източна Румелия.

Член XXV. Провинциите Босна и Херцеговина трябва да бъдат окупирани и администрирани от Австро-Унгария. Тъй като Правителството на Австро-Унгария не желае да поеме администрацията на Новопазарския санджак, разположен между Сърбия и Черна гора, в югоизточно направление до другата страна на Митровица, османската администрация ще продължи да изпълнява там своите функции.

Въпреки това, за да осигури поддръжката на новото политическо състояние на нещата, а също и свободата, и сигурността на комуникациите, Австро-Унгария си запазва правото да държи гарнизони, и да има военни и търговски пътища в цялата тази част на стария вилает¹² Босна. За тази

12. Провинция.

цел правителствата на Австро-Унгария и Турция си запазват правото да се споразумеят помежду си относно детайлите.

Член XXVI. Независимостта на Черна гора е призната от Високата порта и от всички онези Високодоговарящи се страни, които до този момент не са я признали.

Член XXVII. Високодоговарящите се страни се споразумяха по следните условия:

В Черна гора религиозните и верски различия няма да бъдат използвани срещу никого като основание за изключване или недееспособност по въпроси, свързани с упражняването на граждански и политически права, допускане до публични длъжности, функции и почести, или упражняване на различни професии и занаяти в която и да е част на страната.

Свободата и откритото практикуване на всякакви форми на вероизповедания ще бъдат осигурени на всички поданици на Черна гора, а също и на всички чужденци, и няма да бъде нанесен никакъв ущърб нито на йерархията на различните изповедания, нито на връзките им с техните духовни глави.

Член XXXIV. Високодоговарящите се страни признават независимостта на Княжество Сърбия, предмет на условията, изложени в следващия член.

Член XXXV. В Сърбия различията в религиозните изповедания и деноминации не трябва да бъдат използвани срещу нито едно лице като основание за изключване или недееспособност по въпроси, отнасящи се до ползването на граждански или политически права, допускане до публични назначения, функции и почести, нито относно упражняването на различни професии и занаяти, в което и да е населено място, което и да е то. Свободата и откритото изразяване на всички форми на изповедание трябва да бъдат осигурени на всички лица, поданици на Сърбия, а също и на чужденците, и не трябва да се нанася ущърб нито на йерархическата организация на различните обединения, нито пък на отношенията им с техните духовни ръководители.

Член XLIII. Високодоговарящите страни признават независимостта на Румъния, предмет на условията, изложени в двата последващи члена.

Член XLIV. В Румъния разликата в религиозните

изповедания и деноминации не трябва да бъде използвана срещу нито едно лице като основание за изключване или недееспособност по въпроси, отнасящи се до ползването на граждански или политически права, допускане до публични назначения, функции и почести, нито относно упражняването на различни професии и занаяти, в което и да е населено място, което и да е то. Свободата и откритото изразяване на всички форми на изповедание трябва да бъдат осигурени на всички лица, поданици на Румъния, а също и на чужденците, и не трябва да се нанася ущърб нито на йерархическата организация на различните обединения, нито пък на отношенията им с техните духовни ръководители. Поданиците и гражданите на всички Сили, търговци или други, трябва да бъдат третирани в Румъния без оглед на верските различия, въз основа на съвършеното равенство.

Член XLV. Княжество Румъния възстановява на Негово Величество императора на Русия онази част от територията на Бесарабия, отнета от Русия чрез Парижкия договор от 1856 г., граничеща на запад със средния ръкав на [р.] Прут и на юг със средния канал на ръкава Килия и устието на Стари Стамбул [дн. в съвременните държави Молдова и Украйна].

Член LVIII. В Азия Високата порта отстъпва на Руската империя териториите на Ардахан, Карс и Батум [дн. Армения, Грузия и част от Североизточна Турция], заедно с последното пристанище.

Член LIX. Негово Величество, императорът на Русия, декларира, че възнамерява да превърне Батум в свободно пристанище, основно търговско.

Член LXII. След като Високата порта изрази намерението си да поддържа принципа на религиозната свобода и да й даде най-широки измерения, Договарящите се страни отбелязват тази спонтанна декларация. В нито една част на Османската империя различията в религията не трябва да бъдат използвани срещу нито едно лице като основание за изключване или недееспособност по въпроси, отнасящи се до ползването на граждански или политически права, допускане до публични назначения, функции и почести, нито относно упражняването на различни професии и занаяти, в което и да е населено място, което и да е то. Свободата и откритото изразяване на

всички форми на изповедание трябва да бъдат осигурени на всички и не трябва да се нанася ущърб нито на йерархическата организация на различните обединения, нито пък на отношенията им с техните духовни ръководители.

Духовни лица, поклонници и монаси от всички националности, които пътуват из Европейска или Азиатска Турция, трябва да се радват на едни и същи права, предимства и привилегии.

Правото на официална защита от страна на дипломатическите и консулски агенти на Силите в Турция е признато, и с оглед на горекананите лица, и относно техните религиозни, благотворителни и други учреждения в Светите места, и където и да било другаде. Правата, притежавани от Франция, се запазват изрично, и е напълно ясно, че не могат да се правят никакви промени в статуквото на Светите места. Монасите от Атон, от която и страна да са родом, трябва да съхранят своите предишни владения и предимства, и да се радват, без никакво изключение, на пълно равенство на правата и прерогативите си.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.html>

I–28. Албански аргументи в полза на отделна албанска държава (1886 г.)

Искаме само онова, което иска всяка нация: „отделна държава за нас, където целият народ от една кръв ще се събере, така както се събират членовете на едно семейство у дома”.

Kondo, p. 126.

Откъс от статия, публикувана от Йероним (Джироламо) да Рада (1814-1903) в двуезичния месечен вестник *Fiamuri i Arbrit-La Bandiera dell'Albania* („Албанското знаме”). Авторът е поет и издател на друг двуезичен вестник – *L'Albanese d'Italia* [„Италианският албанец”]. Живял в Италия.

Защо авторът използва аналогията между нацията и семейството? Представете си как подобно виждане би могло, в дългосрочен план, да влияе върху отношенията към другите народи, живеещи на същата територия.

Начертайте три карти: една на положението преди 1878 г., втора с териториалните претенции на всяка етническа група и трета с конкретните клаузи на Берлинския мирен договор. Какви са вашите наблюдения?

Игра:

Поставете се на мястото на другия

Напишете есе от 400 думи като формулирате свои собствени предложения за положението на Балканите. Изберете една от следните идентичности (но се постарайте да не избирате собствената си идентичност): руски, германски, френски, британски или австро-унгарски дипломат; османски представител; албанец, българин, румънец, сърбин, хърватин, черногорец, словенец или грък. Обяснете избора си.

I–29. Спомените на Иван Хаджиниколов¹³ за обсъжданията от 1892 г., довели до основаването на ВМОРО (1893 г.)

През юли 1892 г. отидох в София, за да попитам Коста Шахов, уважавана личност от Македония, който издаваше македонски вестник, който би отишъл в Солун, за да оглави революционната организация за освобождението на Македония. След като ме изслуша, Шахов ми каза: „Разбирам какво искаш, но тук няма да намериш нужния човек. Тези всички само приказват, но когато стане дума да се свърши нещо, няма никого. Има само един човек тук, с който можеш да говориш по Македонския въпрос: юнкерът от Военното училище – Гоце Делчев”. Разбрахме се с Коста Шахов, той да осведоми Гоце Делчев¹⁴, че искам да се видя с него и че можем да се видим в неделя, в 14 часа в дома на Шахов. В уреченото време пристигнах в печатницата на Коста Шахов и ги намерих двамата там, на уединено място, да обсъждат въпроса.

Планът за основаване на организацията: 1. Организацията трябва да се основе в Македония, а не в София, защото, ако бъде основана в София, сърбите и гърците биха могли да я третираят като творение на българското правителство, да основат и те подобни организации, и тогава нищо няма да излезе от нашата организация. Тя

13. Иван Хаджиниколов (1861-1934) е един от основателите на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) – бел. ред.

14. Гоце Делчев (1872-1903), водеща фигура в освободителните борби в Македония и Одринско.

► И 2. Гърция между Турция и Европа. Карикатура от вестник „Аристофан“ (1882 г.)

Louvi, p. 230.

К ТУРЦИЯ: „Остави ме да мина, пази се, ще изям бебето (Гърция)“.

ЕВРОПА: „Назад, мадам Турция, ти съществуващ благодарение на мен“.

? Защо Гърция е представена като новородено дете? Напишете кратко описание, което определя начина, по който са изобразени трите персонажа. Какво мислите? Какво се опитва да внуши авторът на читателите на вестника?

Карта 2: „Берлинските“ Балкани, юли 1878 г.

трябва да бъде и тайна.

2. Основателите трябва да са от Македония, така че да бъдат в постоянен контакт с населението на Македония и да са изложени на същите опасности като техните последователи, чрез което ще спечелят доверието на населението по-лесно.

3. Лозунгът трябва да бъде „автономия за Македония“. Исканията ни трябва да се опират на член 23 от Берлинския договор, така че да има надежда за успех. Да се постигне автономия за Македония означава не само да се откъсне тя от турците, но и от сърбите, и от гърците. Когато веднъж се очертаят границите на Македония, сърбите и гърците няма да могат да искат някаква част от нея, докато, ако тръгнем към присъединяване към България, сърбите и гърците биха могли да поискат също някои части. Задачата ни трябва да бъде да запазим Македония като цяло и това може да стане чрез автономна Македония.

4. Организацията трябва да бъде автономна и независима, и не трябва да има никакви връзки и обвързаност с правителствата на съседните държави, за да избегне тяхното влияние върху себе си. Нито пък трябва да бъде оръдие на което и да е от тези правителства, използвано, за да предизвика контрареакция от което и да е от другите съседни правителства.

5. От македонците в България и от българския народ ще искаме само материална и морална подкрепа, без тяхна намеса в нашите действия. След четиричасов разговор Коста Шахов и Гоце Делчев приеха плана. Гоце каза: „Слушай, г-н Хаджиниколов, толкова време мина, нека мине още една година. След една година аз ще съм завършил Военното училище и ще бъда произведен в офицер. Ще се уволня и ще дойда в Солун, и ще основам революционната организация“.

Македониум, с. 29-30¹⁵

Според Берлинския мирен договор Македония остава най-важната османска територия в Европа. Тъй като е смесена в етническо отношение, тя скоро се превръща в поле за конкуренция между български, гръцки и сръбски организации. Вътрешната македоно-одринска революционна организация е основана през 1893 г. Тя организира Илинденско-Преображенското въстание срещу османската власт, което е потушено. По време на Балканските войни Македония е окупирана и после разделена между България, Гърция и Сърбия. След голямото въстание в Македония и Одринско, се очертават политически и идеологически противоречия между различни дейци и групи, които се засилват след Младотурската революция от 1908 г. и особено след Първата световна война. Постепенно под името ВМРО се оформят противостоящи си организации, чието разделение е белязано от поляризацията по линия ляво-дясно. ВМРО (автономисти), начело с Тодор Александров и Иван Михайлов, е с предимно дясна ориентация и води партизанска война срещу Сърбия (Югославия), като неофициално контролира части от Българска Македония (Пиринския край). Тя също влияе силно върху политическия живот в България, чак до 1934 г., когато е насилствено разпусната от българското правителство. Редом с други крила и групи, бежански организации и пр., част от дейците заемат леви позиции и се сближават с комунистите – ВМРО (обединена) на Димитър Влахов, Владимир Поптомов, Методи Шаторов и др.

Вижте текста и определете кои са практическите проблеми около изграждането на политическа организация в Югоизточна Европа в края на XIX в. Как мислите: защо било толкова важно да се установи разлика между автономията и независимостта?

I–30. Декларация на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), информираща Великите сили за решението си да вдигне въоръжено въстание (1903 г.)

Ненаказаните насилия на мохамеданите и системният натиск на администрацията принудиха християните от Македония и Одринско да започнат масова въоръжена борба. Те приеха това крайно решение едва след като всички останали средства да се въведе европейската намеса в духа на международните споразумения, които трябваше да регулират положението на населението, се провалиха. Тази външна намеса си остава все

15. Спомените на Иван Хаджиниколов са публикувани за пръв път в сп. *Илюстрация Илинден*, София, 1935-1937. В приведените тук откъси от сборника *Македониум*, *Антология на македонската национално-политическа мисла*, Скопје 2003, и съответстващите им в българския сборник *Борбите в Македония и Одринско (1878-1912)*. *Спомени*, София, 1981, с. 93-94, са налице някои разлики. – бел. ред.

още единственото средство за отстраняване на злото и за спиране на кръвопролитията.

Безплодните стъпки, предприети досега, за подобряване на турския режим чрез палиативни мерки, само засилиха мохамеданския фанатизъм и държавния натиск – тази намеса може да бъде ефикасна само ако се имат предвид следните преки последици:

1. назначаване: генерал-губернаторът, в съгласие с Великите сили, трябва да бъде християнин, който никога не е принадлежал към турската администрация и който би бил независим от Високата порта при изпълнението на задълженията си;
2. установяване на постоянен колективен международен контрол с широки правомощия за налагане на санкции.

Като обяснява причините, които предизвикаха този акт на отчаяние на въстаналото население, а също и мерките, които биха спрели последиците от него, Вътрешната организация сменя всякаква отговорност от себе си и заявява, че ще ръководи борбата до пълното постигане на целите си, като черпи енергия от признанието на своя дълг и от симпатиите на целия свят.

Одбрани, с. 484.

Каква е целта на този текст? Какви са намеренията на авторите? Като желана цел ли е представена въоръжената конфронтация, или като наложителна мярка за постигане на други цели?

I–31. Мнението на Кръсте Мисирков относно нуждата за намиране на политическо решение на Македонския въпрос в рамките на Османската империя (1903 г.) .

[...] Ако религиозните пропаганди се постараят да попречат на сдружаването на македонската интелигенция и македонския народ помежду им, то първото нещо, което ще потрѣбва, е да се образува в Македония Единна, Съборна и Апостолска църква, т.е. да се възстанови Охридската архиепископия, която ще бъде „Архиепископия всея Македонии”.

Религиозните пропаганди могат да имат нещо против сдружаването на македонската интелигенция и народ само по национални съобра-

жения.

Ако е така, то е природно с искането за църковна реформа да се съедини и искането за училищна реформа, т.е. Архиепископията ще вземе в свои ръце училищната работа и ще се съобразява в нея с народността на своето паство: в гръцките епархии и парохии ще се учи в училищата и ще се служи в църквата на гръцки език, във влашките – на влашки, в славянските – на македонски.

Тогава всичките национални и религиозни пропаганди, които цепеха народа на разни групи, неприятелски една към друга, ще се отстранят, и ще настане мир за народа, за Македония, за Турция и за Европа [...]

Такъв изход на кризата е нещо най-харно и за Турция [...], а ако се признае официално, че в Македония няма няколко славянски народности, ами има само една отделна, нито българска, нито сръбска, и ако се отдели Македония в самостоятелна архиепископия, Турция наведнъж ще се освободи от набъркването в македонските работи от всичките три съседни държави.

Нашите национални интереси диктуват на македонската интелигенция и на македонския народ да се помогне на Турция да излезе от затрудненото положение, в което я поставиха религиозните и национални пропаганди в Македония, и държавите, заинтересувани от тях. Нам не ни трябва присъединяване към България, нито към Сърбия, нито към Гърция. Целостта на Турция за нас е по-важна, отколкото за Русия и Западна Европа. Турция е страната, която се намира в най-харно географско положение. Турското подданство и запазването на целостта на Турция ни дават право на нас, македонците, да се ползваме с право на гражданство из цяла Турция.

А това право може да ни даде голяма материална полза. Ето защо македонската интелигенция, ако изучи подробно своите интереси, на първо място трябва да настоява за себе си и за своя народ, с всичките си морални сили, да запазят целостта на Турция. В замяна на това ще имаме лице и право да се надяваме от нашия великодушен господар да добием пълна автономия в църковното и училищното дело, и пълно равноправие пред закона и в местното самоуправление в Македония [...]

Такава мирна програма на македонците ще срещне поддръжка и одобрение у Великите сили, заинтересувани от запазването на целостта на Турция.

Одбрани, с. 551-552.

Кръсте Мисирков, заедно с Димитрия Чуповски, е член на група от македонски студенти, действаща в Санкт Петербург през първите две десетилетия на XX в. Книгата му „За македонските работи“, публикувана през 1903 г. в София, по-късно е широко призната като първооснова за развитието на македонска национална идентичност сред мнозина жители на региона¹⁶.

Защо Кръсте Мисирков смята запазването на Османската империя за най-добро решение за македонците? Каква е ролята на църквата в този проект? Дали авторът се опитва да представи Османската империя като алтернатива на националната държава? Сравнете текстовете 1–23 и 1–24, с оглед на факта, че въстанието в Македония през 1903 г. е потушено.

I–32. План на Аурел К. Попович за преобразуване на Австро-Унгария във федерална държава, наречена „Съединени щати на Велика Австрия“ (1906 г.)

ОСНОВНИТЕ ПРИНЦИПИ НА ФЕДЕРАЛНАТА КОНСТИТУЦИЯ

Цялата настояща територия на Австро-Унгарската империя, без Босна и Херцеговина, е разделена, според националностите, които живеят в нея, на следните национални и политически единици: Германска Австрия, Германска Бохемия, Германска Моравия (Силезия), Бохемия, Унгария, Трансилвания, Хърватско, Западна Галиция, Източна Галиция, Словакия, Украйна, Войводина, Секейската земя, Тирол и Триест. Тези 15 национални държави заедно образуват монархическа федерална държава, наречена „Съединени щати на Велика Австрия“, под скиптърта на Негово Величество, император Франц Йосиф I.

Всички граждани на дадена национална държава са едновременно и австрийски граждани.

Никому не се позволява да упражнява политически права в повече от една национална държава. [...] Имперското или федералното правителство се формира от представители на националните държави. Канцлерът, избран от императора, е глава на имперското или федерално правителство. Парламентът на империята се състои от:

а/ Камара на депутатите;

б/ Сенат [...].

Правителствата на националните държави изпращат упълномощените си представители в имперското правителство съобразно следните пропорционални гласове: Германска Австрия - 7, Унгария - 7, Бохемия - 7, Трансилвания - 4, Хърватско - 3, Западна Галиция - 3, Източна Галиция - 3, Германска Бохемия - 2, Словакия - 2, Германска Моравия - 1, Украйна - 1, Войводина - 1, Тирол - 1, Триест - 1, Секейската земя - 1, общо 42 гласа [...].

Всяка национална държава има парламент, отделно правителство и съдебна власт.

Императорът избира имперски губернатор, който да ръководи правителството на всяка национална държава. Той трябва да е гражданин на съответната национална държава.

Императорът избира членовете на правителството, като взема предвид предложенията на губернатора.

Всяка национална държава притежава собствена конституция. Тя трябва да бъде одобрена от имперската власт, за да влезе в действие. До този момент правителството на националната държава може самостоятелно да упражнява всички автономни права на страната.

Империята гарантира целостта на територията на националните държави, а също и автономията им, при положение, че тя не е ограничена от клаузите на имперската конституция и от техните специални конституции. [...]

Всяка национална държава може да реши какъв трябва да бъде официалният език на страната. Езикът за международно общуване в империята е немският. Въпреки това в имперския парламент всеки член може да използва собствения си език. [...].

16. В българската историография Кръсте Мисирков има сложен и противоречив профил заради различните позиции, които застъпва в отделни периоди и моменти от дейността и творчеството си. – бел. ред.

Всички закони, декрети и публикации на имперските власти трябва да бъдат съставяни и публикувани само на официалния език на съответната съставна държава.

Всички надписи на имперските власти, включително и военните, трябва да се правят само на съответните официални езици. Официалните езици на съставните държави трябва да се използват също върху монетите и банкнотите [...]

Виена е столица и имперска резиденция.

Popović, pp. 288-297.

Аурел К. Попович (1863-1917) е румънски публицист от Трансилвания. Той учи медицина и политически науки във Виена и Грац, става член на Румънския национален комитет в Трансилвания и се бори за правата на румънците в Австро-Унгарската империя. Планът му за превръщане на австро-унгарския дуализъм в истинска федерална система е оформен в контекста на усилията на група интелектуалци, около престолонаследника ерцхерцог Франц Фердинанд, за намиране на решения за укрепване на монархията, застрашена от развитието на различни националистически движения.

Как решава Аурел К. Попович отношенията между националното и федералното ниво? Помислете защо предпочита федералната форма пред отделните национални държави?

I-33. Споровете между албанците във връзка с усилията им да се сдобият със собствена национална държава, представени от британския посланик в Османската империя (1912 г.)

Лорд Гоушън, тогава посланик на Нейно Величество в Константинопол, в доклада си по този въпрос, предава проблемите около Албания накратко, казвайки следното: „Не може да се отрече, че албанското движение е напълно естествено. Макар че са толкова древна и обособена раса, колкото всяка от онези, които ги заобикалят, те видяха националността на тези съседни раси, поставена под протекцията на различни Европейски сили и удовлетворена в аспирациите ѝ за по-независимо съществуване. [...] Междувременно те не получават подобно отношение. Тяхната националност е пренебрегната [...], предлага се размяна на територии, възникват други затрудне-

ния, но все още за сметка на Албания, и албанци се предоставят на славяни и гърци, без оглед на претенциите на националността”.

Durham, p. 72.

I-34. Реч на Джемал паша в Дамаск за отношенията между турците и арабите (1913 г.)

[...] Искам да ви кажа следното: тюркизмът – движение, което днес виждате в Истанбул и в ислямските страни, обитавани от турци, по никакъв начин не е против мисленето на арабизма. Ние знаем много добре, че до днес имаше гръцко, българско и арменско движение в Османската империя.

Към тях се прибави и арабизмът. Турчинът бе забравил за себе си. Той бе дори засрамен да подчертава своята националност. Такъв упадък на национализма може в крайна сметка да доведе до определен край. Боейки се от това, турската младеж се мобилизира с достойно за похвала пробуждане. Тя обяви национална свещена война (мили джихад), за да каже на турчина, че той е турчин и че турската общност притежава безкрайни качества...

Сега ви уверявам, че движението на тюркизма изобщо не е противник на движението на арабизма. То е негов брат и неотделим приятел. Турската младеж от все сърце желае да види прогреса на арабина и получаването на всичките му национални права. Настоящите начинания на турската младеж са ограничени до толкова важни моменти като образоването на турците след пробуждането на тяхното национално чувство, превръщането им в предприемчиви хора, освобождаването им от робството, възстановяване на здравето им, увеличаване на населението и богатството им. Най-общо представянето на турчина пред света като уважаван и благословен елемент, достоен за правото да живее между нациите на XX век... О, вие, елитни представители на арабската младеж, вие също работете за постигане на същите идеали...

Cemal, p. 220.

Джемал паша е кадрови офицер и един от лидерите на младотурците. След преврата от януари 1913 г. той става военен губернатор на Истанбул, после министър по въпросите на флота. По време на Първата световна война е главнокомандващ на армията в Сирия, където се опитва да се противопостави на британците и да запази лоялността на арабското население към Османската империя.

Каква е целта на тази реч?

► **И 3. Обявяване на албанската независимост във Вльора (1912 г.) – съвременна гравюра**

Фигурата зад флага изобразява Скендербег.

Кой е централният елемент в изображението? Как мислите: защо независимостта е свързана с националните символи? Каква е ролята на Скендербег в това изображение?

Hudhri, p. 44.

I-35. Проектът на Димитрия Чуповски за създаването на Балканска федерална демократична република (Санкт Петербург, 1917 г.)

БАЛКАНИТЕ НА БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ, ПЪЛНО САООПРЕДЕЛЕНИЕ НА ВСЯКА НАЦИЯ.

Текущата Световна война носи свобода и самоопределение на много поробени народи.

Векове наред Македония се бореше и проливаше реки от кръв за тази свобода и независимост, но бе предателски разделена от престъпния шовинизъм и алчността на кървавите династии около нея. Последиците от този безпрецедентен грабеж причиниха не само взаимното изстребление на балканските народи, но също и тази невиждана световна война. Сега, когато голяма част от Балканския полуостров е в руини и останалите балкански народи са под австро-унгарско иго, ние, македонците, страдали повече от всеки друг, призоваваме вас, балканските народи, да забравите миналите спорове, да се обедините и да се присъедините към нашата всебалканска революционна програма за обща борба и за създаване на Балканска федерална демократична република. Програмата на нашия Революционен комитет съдържа следното:

1. всички балкански народи трябва да отстранят съществуващите династии и да въведат републиканско управление;
2. всяка балканска република ще бъде напълно автономна във вътрешните си дела;
3. всички балкански републики ще образуват една Балканска федерална демократична република;
4. Балканската федерална демократична република ще бъде съставена от следните републики: Македония, Албания, Черна гора, Гърция, Сърбия, България, Хърватско, Босна и Херцеговина, Словения и Тракия;
5. като независими републики се признават не само етноплеменни държави, но също и региони със смесено население, чиито жизнени интереси са тясно свързани с географски, исторически, политически, икономически и културни условия;
6. в републиките със смесено население могат да се организират автономни окръзи и общини, където всяка националност ще може да се радва на пълната свобода на своя матерен език, вяра и традиции;
7. официалният език на всяка отделна република ще бъде езикът на мнозинството;
8. всяка отделна република трябва да изпрати упълномощени представители в общ Федерален парламент на Балканската федерална демократична република;

9. от състава на упълномощените представители трябва да се формират Федерално правителство и Съвет, които излъчват президента на Федералната република;

10. Федералното правителство и Съветът трябва да бъдат съставени от равен брой представители от всяка федеративна република;

11. Федералното правителство и Съветът ще координират всички общи вътрешни въпроси и външните международни въпроси на Балканската република.

Македониум, с. 75-76.

Димитрия Чуповски (1878-1940) е водещ член на Македонската асоциация в Санкт Петербург. Избухването на Първата световна война и Руската революция от 1917 г. го насърчават да състави смелите планове за реорганизацията на Югоизточна Европа след войната.

Прочетете първия параграф внимателно и го сравнете с текстове I-30 и I-31. Помислете защо Чуповски предпочита федералната република пред македонска национална държава.

I-36. Декларацията от Корфу (1917 г.) за принципите на съюза между сърбите, хърватите и словенците.

Бившият Коалиционен комитет и настоящият кабинет на кралство Сърбия, а също и представителите на Югославския комитет, базиран в Лондон, като функционираха досега самостоятелно, в присъствието и в сътрудничество с председателя на (сръбския) парламент, проведоха конференция, на която обмениха мисли и идеи, свързани с бъдещето на сърбите, хърватите и словенците в една държава.

[...] Представителите на сърбите, хърватите и словенците трябва, най-вече и преди всичко, да акцентират върху факта, че тази наша нация е от една и съща кръв, език, еднаква в чувството си за единство, чрез непрекъснатостта и целостта на територията, на която живее, и също е обединена от еднакви житейски цели, доколкото се отнасят до съществуването на нацията, а също и от моралното, и материалното развитие.

Нашата нация с три имена, която е страдала тежко от суровата сила и несправедливост, и

е страдала много поради самоопределението си, прегърна с голяма радост този върховен принцип като главна цел на ужасната борба, причинена от незачитането на правото на дадена нация на самоопределение. Така, упълномощените представители на сърбите, хърватите и словенците потвърждават, че единственото неоспоримо искане на нашия народ е, че той настоява на основата на свободното самоопределение на нацията да бъде напълно освободен от всякакво чуждо владичество, и обединен в единна, свободна, независима национална държава, и че неговата обща държава ще бъде основана на тези модерни и демократични принципи (раздел 1).

Нашият народ не иска нищо, което принадлежи другиму; нашият народ просто иска онова, което му принадлежи, искаме да бъдем освободени като цяло и обединени. Ето защо, с пълно съзнание и решимост, нашият народ няма да приеме никакво частично решение на проблема за националното освобождение и обединение. Той поставя проблема за освобождението от Австро-Унгарската империя и за обединението си със Сърбия и Черна гора в едно неделимо цяло.

Petranović, Zečević, pp. 66-68.

Драматичните събития от 1917 г. (по-специално революционното движение в Русия и включването на Америка във войната) довеждат сръбското правителство и Югославския комитет, формиран от политици-изгнаници от южнославянските територии на Австро-Унгария, до това да преодолеят разногласията си и да се изправят пред света с обща политическа програма. Декларацията е договорена през юни 1917 г. на остров Корфу, където се оттегля сръбското правителство, след като е принудено да напусне Сърбия през 1915 г. Тя включва 13 по-важни постановления относно името на бъдещата държава (Кралството на сърбите, хърватите и словенците) – парламентарна, конституционна монархия, начело с династията Караджорджевичи; герба, флага и равенството на съществуващите национални символи, равенството на трите национални имена, азбуките, религиозните деноминации, територията, равенството на гражданите ѝ пред държавата и закона и др. Документът оказва значително влияние върху нагласите на емигрантските югославски политици, и сред хората, живеещи в южнославянските провинции на Австро-Унгария.

Какво е основното предложение, направено от сърбите за бъдещето на сърбите, хърватите и словенците? Какви са аргументите в подкрепа на това предложение? Как мислите: защо е предложена обща държава, а не три отделни държави? Какъв съвет бихте дали днес за бъдещето на сърбите, хърватите и словенците през 1918 г.?

I-37. Възвание на крал Никола към югославяните, 20 октомври 1918 г.

Братя мои, с изключително въодушевление, радост и опиянение, заявявам днес, тържествено, своето желание – и съм убеден, че всички верни мои черногорци споделят същото – нашата Черна гора да стане неразделна част от Югославия, достойно да се присъедини към Югославската общност, така както се сражава и страда за нея докрай. Желая да постигнем съгласие и да се организираме като братя в Югославска конфедерация, в която всички ще запазят правата си, религията си, своите закони и обичаи.

Petranović, Zečević, p. 75.

Никола I Петрович Негош (1841-1921), черногорски княз (1860-1910) и крал (1910-1921). По негово време Черна гора постепенно разширява територията си и е призната за независима на Берлинския конгрес през 1878 г. Той модернизира държавното управление, въвежда законова уредба, приема първата Конституция, урежда отношенията с религиозните институции (Черна гора е първата предимно православна страна, която подписва конкордат с Ватикана). Владетелят подобрява образователната система, икономиката и транспортната инфраструктура. Коронясан е за крал на петдесетата годишнина от управлението си. След като Австро-Унгария окупира Черна гора през януари 1916 г., емигрира във Франция, където умира.

I-38. Речта „14 точки“ на президента Удроу Уилсън (1918 г.) – клаузите относно Югоизточна Европа.

Влязохме в тази война, тъй като бяха налице нарушения срещу правото, които ни засегнаха дълбоко и направиха живота на нашия собствен народ невъзможен, докато не бяха поправени и светът не стана отново подсигурен веднъж завинаги срещу тяхната повторна проява. Така че

онова, което искаме в тази война, не е нещо особено за нас. Това е светът да бъде подходящ и сигурен за живот; и по-специално да стане сигурен за всяка миролюбива нация, която, подобно на нашата, иска да живее собствения си живот, да определя своите собствени институции, да бъде подсигурана с оглед на справедливостта и почетното отношение от страна на другите народи по света, а също и срещу силата и егоистичната агресия. Всички народи по света са всъщност партньори спрямо този интерес и от наша страна виждаме много ясно, че когато не постъпваме несправедливо с другите, и те не постъпват така с нас. Следователно програмата за световен мир е и наша програма, и тази програма, единствено възможната, както я виждаме ние, е следната: [...]

X. Народите на Австро-Унгария, чието място сред нациите желаем да видим осигурено и съхранено, трябва да получат възможност за автономно развитие при възможно най-голяма свобода.

XI. Румъния, Сърбия и Черна гора трябва да бъдат опразнени, а окупираните територии – възстановени. На Сърбия трябва да се осигури свободен и сигурен излаз на море, и отношенията между няколкото балкански държави помежду им да бъдат определени от приятелски споразумения около исторически установените линии на принадлежност и националност; трябва да бъдат въведени международни гаранции за политическата и икономическа независимост и териториалната цялост на няколкото балкански държави.

XII. На турските региони от настоящата Османска империя трябва да бъде осигурен стабилен суверенитет, но другите националности, които сега са под турска власт, трябва да получат несъмнена сигурност за живота си и напълно ненакърнима възможност за автономно развитие, а Дарданелите трябва да са постоянно отворени като свободен коридор за корабите и търговията на всички нации при международни гаранции.

XIV. Трябва да се формира общо сдружение на нациите, по специални спогодби, чиято цел е предоставяне на взаимни гаранции за политическа независимост и териториална цялост, както за големите, така и за малките държави [...].

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1918wilson.html>

Президентът на САЩ Уудроу Уилсън излага своето „Предложение в 14 точки“ за края на войната в реч, произнесена на 8 януари 1918 г. В нея той разисква основата за мирния договор и създаването на Общество на народите.

Какви са намеренията на Уудроу Уилсън относно Балканите? Как бихте ги характеризирали? Преценете дали тези решения биха подобрили ситуацията на Балканите в дългосрочен план.

I–39. Резолюция на Националното събрание в Алба Юлия, с решение за обединението на Трансилвания с Румъния (1918 г.)

I. Националното събрание на всички румънци в Трансилвания, Банат и Унгарската страна, събрано чрез свои законни представители в Алба Юлия на 18 ноември /1 декември, постанови обединението на тези румънци и на всичките територии, обитавани от тях с Румъния.

Националното събрание провъзгласи над всичко неотчуждаемото право на румънската нация над целия Банат, граничещ с реките Муреш и Тиса, и с Дунава.

II. Националното събрание предоставя на горепосочените територии предварителна автономия до събирането на представителите, избрани на всеобщи избори.

III. По този въпрос Националното събрание провъзгласява следните фундаментални принципи за основаването на нова Румънска държава:

1. Пълна национална свобода за всички съжителстващи народи. Всеки народ ще се учи, управлява и съди на своя собствен език, от хора от неговия произход, и всеки народ ще има правото да бъде представен в правосъдната система и да управлява страната съобразно числеността на хората си.

2. Равни права и пълна автономна религиозна свобода за всички религии в Държавата.

3. Пълна демократична система във всички сфери на публичния живот. Всеобщо избирателно право, пряко, равно и тайно, във всяка общност, пропорционално, за двата пола, навършили 21 години, при представителството в общините, окръзите или парламента.

4. Пълна свобода на печата, сдружаването и събраията, свободно изразяване на всички човешки

мисли.

5. Радикална аграрна реформа. Всички имоти, най-вече големите, да бъдат вписани. Завещанията, по които наследникът приписва земята на трета страна трябва да бъдат отменени; междувременно, на основата на правото за свободна подялба на имененията, селянинът ще може да владее своя имот (орна земя, пасища, гора), поне един за него и за семейството му, за да го обработва. Водещ принцип на тази аграрна политика е да проведе социално изравняване, от една страна, и да даде тласък на производството, от друга.

6. Индустиалните работници ще получат същите права и привилегии, които са в сила в най-развитите западни индустиални държави.

IV. Националното събрание би искало от мирния конгрес да установи общността на свободните нации, така че справедливостта и свободата да бъдат осигурени наравно за всички големи и малки нации, и в бъдеще войната ще бъде изоставена като средство за контролиране на международните отношения.

V. Румънците, събрани в Националното събрание, поздравяват братята си от Буковина, които се отделиха от ярема на Австро-Унгарската империя и бяха обединени в отечеството си Румъния.

VI. Националното събрание поздравява с обич и ентузиазъм освобождението на нациите, поробени досега от Австро-Унгарската империя, а именно нациите: чехословашка, австро-германска, югославска, полска и карпато-русинска, и реши, че този поздрав трябва да бъде отправен и до всички други нации.

VII. Националното събрание смирено поменавя паметта на смелите румънци, чиято кръв се проля в тази война, за да се осъществи нашата мечта, тъй като те умряха за свободата и единството на румънската нация.

VIII. Националното събрание изразява своята благодарност и възхищение към всички Съюзни сили, които чрез брилянтните си победи се сражаваха упорито срещу враг, обучаван десетилетия за война, и освободиха цивилизацията от терора на варварството.

IX. За да продължи да управлява делата на румънската нация в Трансилвания, Банат и Унгарската страна, Националното събрание реши да основе Великата национална румънска конвенция, която

ще има всички права да представлява румънската нация, по всяко време и навсякъде, в отношенията с всички нации по света, и да вземе всички нужни решения в интерес на нацията.

http://www.cimec.ro/Istorie/Unire/rezo_eng.htm

Какви са предложенията относно малцинствата в Румънската държава? Защо, според вас, румънците включват подобни точки в своята декларация за съюз с Румъния?

I-40. Реч на Юлиу Маниу пред Националното събрание в Алба Юлия (1918 г.)

За да отстраним всички съмнения, които чужденците биха имали относно онова, което възнамеряваме да сторим с нашето обединение и нашата национална свобода, Румънският велик национален съвет декларира, че не иска империя на потисничество. Ние не искаме потиснатите, каквито бяхме, да се превърнат в потисници. Искаме да осигурим свобода и развитие за всички народи, които живеят заедно. Нашият Велик национален съвет твърди, че следва старата ни поговорка: „Каквото не харесваш за себе си, не го прави на другите“. В тази страна – Велика Румъния, искаме да поставим на трона националната свобода веднъж завинаги.

Искаме всяка нация да може да се обратора и да търси справедливост на свой собствен език, и да се моли на Бога в своята собствена вяра.

Ние, които леехме сълзи, когато нашият език беше отстраняван от училища, църкви и правосъдната система, не трябва да отнемеме това право от другите. Ние няма да отнемеме средствата за живот от другите. Не искаме да живеем от чужда пот, защото можем да живеем от нашето трудолюбие и нашата сила, чрез труда си [Ръкопляскания].

Само чрез демократично управление ще можем да укрепим нашата Румъния, особено ако вземем предвид нуждите на модерната държавност. Само ако имаме правило за правата и свободите в страната ще имаме силата да отстояваме нашата кауза по света.

Murgescu, p.284.

Юлиу Маниу (1873-1953) е един от главните водачи на румънското национално движение в Трансилвания под австро-унгарска власт. Той се обявява за обединение с Румъния и става председател на Великия национален съвет, който управлява Трансилвания до пълното ѝ включване във Велика Румъния. През междувоенния период Маниу става председател на Националната селска партия и премиер-министър (1928-1930; 1932-1933). Защитник е на демократичните ценности срещу различните диктатури, установени в Румъния след 1938 г., и умира в комунистически затвор. Речта на Маниу отразява ентузиазма и благородните чувства на участниците в движението, насочени към установяване на истинска национална държава в края на Първата световна война. Но духът на тази реч, макар и да влиза в резолюцията на Великото национално събрание, не е споделен от всички румънски политици. За нещастие, конкретната политика на междувоенна Румъния спрямо националните малцинства е далеч от стандартите, които Маниу се опитва да наложи през 1918 г.

Сравнете документи I-39 и I-40. Какви са разликите между реч и официална резолюция?

I-41. Предложение за организиране на македонска държава с кантонално устройство по швейцарски модел (1919 г.)

[...] Всяко почтено съзнание и всеки дух, загрижен за бъдещето на човечеството, призовава за уважение към свободното самоопределение на народите.

Ние, народът на Македония, желаем това правило да бъде приложено и към Македония. Народът на Македония притежава нужния капацитет за самоуправление, защото не е аморфна маса или неосъзната общност, както искат да ни накарат да вярваме мнозина заинтересовани писатели. Напротив, под привидния хаос съществува духовно единство, почиващо на солидни психологически връзки, като: постоянни и масови революции, общи страдания и болки под едно и също иго. Една от основните свързващи нишки на това духовно единство е точно онова върховно усилие на македонските народни маси за независимост на страната им, постоянно създаващо герои, апостоли и мъченици.

Ние заявяваме нашето право на живот, като подчертаваме за последен път волята на огромното мнозинство от следващите ни македонци:

независима Македония, с кантонално устройство, по примера на демократична Швейцария, и под протектората на една от незаинтересованите сили: Съединените щати на Америка.

За всеки един, който познава Македония и апетитите на балканските държави, няма да е трудно да разбере, че по този начин се стремим да постигнем четири цели:

1) Като превърнем Македония в независима държава, конфликтът между балканските държави ще бъде прекратен веднъж завинаги, защото македонският народ ще престане да бъде обект на сделки между съседите му.

2) Кантоналното устройство, което предлагаме да се въведе в страната ни, по подобие на швейцарската демокрация, ще осигури на малцинствата, без оглед на езиковите и религиозните разлики, абсолютното равенство в икономическото и духовното им развитие.

3) Протекторатът на една от Великите сили над Македония е нужен, за да се спрат бъдещите интриги на корумпираната дипломация на балканските държави.

4) Веднъж свободна и независима, Македония, благодарение най-напред и основно на прекрасното си географско положение, ще служи като свързващо звено между балканските държави, ще им позволи да се срещнат без оръжия в ръцете си и ще допринесе за реализирането на една Балканска конфедерация.

Лозана, юни 1919 г.

Върховен съвет на Македонските дружества в Швейцария

Одбрани, 900-901.

Открийте аргументите, които използват авторите на мемоара, за да подкрепят идеята за независима македонска държава. Коментирайте аргументите за македонска държава по подобие на швейцарския модел. Смятате ли, че те са подходящи, като се има предвид историческата ситуация в края на Първата световна война? Ако бяхте член на македонско дружество, какво решение бихте предложили вие?

I-42. Цюрихско споразумение за Кипър между Гърция и Турция (1959 г.)

1. Кипърската държава трябва да бъде република с президентско управление, като президентът е грък, а вицепрезидентът – турчин, избрани с всеобщо гласуване, съответно от гръцката и турската общност на острова.
2. Официалните езици на Кипърската република трябва да бъдат гръцки и турски. Законодателните и административни средства и документи трябва да бъдат съставяни и обнародвани на двата официални езика.
3. Кипърската република трябва да има свой собствен флаг с неутрално оформление и цвят, избран съвместно от президента и вицепрезидента на републиката. Властите и общностите ще имат правото да издигат гръцкото и турското знаме на празници, едновременно с кипърското знаме. Гръцката и турската общност ще имат правото да празнуват гръцкия и турския национални празници. [...]
5. Изпълнителната власт ще бъде поверена на президента и вицепрезидента. За тази цел те ще трябва да разполагат с Министерски съвет, съставен от седем гръцки и трима турски министри. [...]
6. Законодателната власт ще бъде поверена на Камарата на представителите, избрана за период от пет години, с всеобщо гласуване, от всяка общност поотделно, в пропорцията от 70 процента за гръцката общност и 30 процента за турската; тази пропорция ще се определя независимо от статистическите данни [...]
11. Гражданските служби ще са съставени от 70 процента гръци и 30 процента турци. Разбира се, това количествено разделение ще се прилага, доколкото е практически, във всички нива на гражданските служби. В региони или общини, където една от двете общности е в мнозинство близо до 100 процента, органите на местната администрация ще бъдат съставени само от чиновници, принадлежащи към тази общност [...]
18. Президентът и вицепрезидентът на републиката ще имат равните права да упражняват прерогатива за помилване на лица от съответните им общности, които са осъдени на смърт. В случаите, когато ищците и осъдените са лица от различни общности прерогативът на помилването ще се упражнява по споразумение между президента и вицепрезидента. В случай на несъгласие ще надделява гласуването за милост. Когато се постигне помилване, смъртното наказание ще се променя на доживотен затвор.
19. В случай на поземлена реформа, земите ще трябва

да се разпределят само между лица, които са членове на същата общност, от която са и експроприираните собственици. [...]

21. Трябва да бъде сключен договор между Република Кипър, Гърция, Обединеното кралство и Турция, който да гарантира независимостта, териториалната цялост и конституцията на новата Кипърска държава. Трябва да бъде сключен договор за военен съюз между Кипър, Гърция и Турция. Тези два документа трябва да имат конституционна сила (последният абзац трябва да бъде включен в Конституцията като основен член).

22. Трябва да се признае, че пълната или частична уния на Кипър с която и да е друга държава, или пък сепаратистка независимост на Кипър (т.е. подялбата на Кипър на две независими държави), е напълно изключена. [...]

24. Гръцкото и турското правителство трябва да имат правото да субсидират институции за образование, култура, спорт и благотворителност, принадлежащи на съответните им общности. Също така, ако някоя от общностите сметне, че не притежава достатъчен брой учители, професори или свещеници за дейността на институциите си, гръцкото и турското правителство могат да ги подсигурят с количеството кадри, необходимо за посрещане на тези им нужди. [...]

26. Новата държава, която трябва да се създаде с подписването на договорите, ще бъде организирана, колкото се може по-бързо, в рамките на период не по-дълъг от три месеца от подписването на договорите.

27. Всичките горепосочени точки трябва да бъдат включени като основни членове в Конституцията на Кипър.

vkibris.gen.tr/english/photos/documents/zurich02.html

През 50-те години на ХХ в. кипърските гръци засилват освободителното движение срещу британското управление, установено през 1878 г. Партизанската кампания, подета от ЕОКА¹⁷ (неофициално подкрепяна от Гърция), се оказва ефективна за подкопаването на британското управление. Въпреки това, кипърските турци (подкрепени от Турция) са против перспективата за обединение с Гърция и вместо това искат подялбата на Кипър. В крайна сметка, гръцкият и турският министър-председатели Константин Караманлис и Аднан Мендерес постигат компромисно споразумение в Цюрих, на 11 февруари 1959 г., което установява принципите на функциониране на независима държава в Кипър. Последвалото приемане на конституция и серия от взаимносвързани договори, които подсигуряват военните бази за Великобритания и правото на намеса за Гърция и Турция (договор за създаване и договор за гаранции), позволяват на Кипър да стане независима държава на 19 август 1960 г.

Какво мислите за специалните разпоредби относно политическото представителство на двете общности? Познати ли са ви подобни исторически опити за сходни политически системи?

I-43. Франьо Туджман защитава правото на всяка нация да има своя собствена държава (1982 г.)

Нито една нация не може да се откаже от своите интереси и цели, понеже това би означавало да се откаже от живот. Освен това, нациите нямат право да се самоубиват, нито пък е възможно тайното им убийство: техният палач или убиец винаги е добре известен в историята. Нациите са неизменна клетка на човешкото общество и на целия свят. Този факт не може да бъде оспорен. Ето защо, борбата за национално оцеляване, за самоопределение и национална свобода не е и не може да бъде престъпление. [...] Всяка нация, без оглед на това колко е голяма или малка, и без значение каква е, има естественото и историческо право на място и на суверенитет в човешката общност, така както всеки човек има права в обществото. [...]

Za Hrvatsku, p. 218.

Франьо Туджман (1922-1999) е историк и политик, член на комунистическата съпротива по време на Втората световна война и по-късно комунистически управник, който е обвинен от Тито, че е хърватски националист и е осъден на много години затвор, а накрая става президент на Република Хърватска (1990-1999).

Как Туджман защитава правото и нуждата на всяка нация от „национална свобода“? Може ли човечеството да съществува, ако няма нации? Какво мислите по този въпрос? Сравнете този текст с текстове I-4, I-6, I-7, I-16, I-22. Открийте общите аргументи, използвани във всички тях.

I-44. Декларация за независимостта на Косово (2008 г.)

A. РЕШЕНИЕ НА СЪБРАНИЕТО НА КОСОВО

Събранието на Косово одобрява

ДЕКЛАРАЦИЯТА ЗА НЕЗАВИСИМОСТ НА КОСОВО

1. Ние, демократично избраните водачи на народа ни, обявяваме по този начин Косово за независима и суверенна държава. Тази декларация отразява волята на народа ни и е в пълно съответствие с препоръките на специалния пратеник на ООН, Марти Ахтисаари, и неговото „Всеобхватно предложение относно уреждане на статута на Косово“.

2. Обявяваме Косово за демократична, светска и мултиетническа република, ръководени от принципите на недискриминацията и равно право на защита от закона. Ще защитаваме и ще подпомагаме правата на всички общности в Косова и ще създадем условията, нужни за тяхното ефективно участие в политическия процес и в процеса на взимане на решения. [...]

10. Косово заявява своята привързаност към мира и стабилността в нашия регион – Югоизточна Европа. Нашата независимост слага край на процеса на насилственото разпадане на Югославия. Макар и този процес да бе болезнен, ние ще работим неуморно за помириенето, което ще позволи на Югоизточна Европа да се придвижи отвъд конфликтите от миналото ни и да създаде нови връзки на регионално сътрудничество. Затова ще работим заедно със съседите си, за да се придвижим към общото ни европейско бъдеще. [...]

11. Изразяваме по-специално желанието си да установим добри отношения с всичките си съседи, включително Република Сърбия, с която имаме дълбоки исторически, търговски и социални връзки, които искаме да развиваме и по-нататък в близкото бъдеще. Ще продължим усилията си да допринесем за отношения на приятелство и сътрудничество с Република Сърбия, докато подкрепяме помириенето сред нашия народ.

D-001 Прищина, 17 февруари 2008 г.
Председател на Парламента на Косово
Якуп КРАСНИЧИ

<http://www.assembly-kosova.org/?krye=news&newsid=1635&lang=en>
– посетен на 10.10.2008 г.

17. Ethniki Organosis Kypriou Agoniston (Национална организация на кипърските борци). Виж текстове IV-11 и IV-12.

Б. РЕШЕНИЕ НА СРЪБСКИЯ ПАРЛАМЕНТ

На първото заседание на Първата си извънредна сесия през 2008 г., на 18 февруари 2008 г., Националното събрание на Република Сърбия прие Решение, потвърждаващо Решението на правителството на Република Сърбия „да анулира незаконните действия на временните институции на самоуправлението в Косово и Метохия относно тяхната декларация за едностранно обявяване на независимост”.

1. Актовете и действията на Временните институции на самоуправлението на Косово и Метохия, провъзгласяващи едностранно независимост, трябва поради това да бъдат анулирани, тъй като нарушават суверенитета и териториалната цялост на Република Сърбия, гарантирани от Конституцията на Република Сърбия, Хартата на Обединените нации, Резолюция 1244 (1999 г.) на Съвета за сигурност на ООН, други съответни резолюции на Съвета за сигурност, а също и действащото международно право. Тези актове и действия представляват насилствено и едностранно отделяне на част от територията на Република Сърбия и поради това трябва да бъдат анулирани и обявени за недействителни. Те не трябва да имат никакъв правен ефект, нито в Република Сърбия, нито пък в международния правен ред. Едностранното отделяне на част от територията на суверенна държава представлява закононарушение срещу Република Сърбия и нарушение на действащото международно право.

2. Правителството на Република Сърбия потвърждава с това Решение, че автономната област Косово и Метохия е неотделима част от единния и неделим конституционен и правен държавен ред в Република Сърбия, основан на Конституцията на Република Сърбия и на Хартата на Обединените нации. [...]

РС No 1

Белград, 18 февруари 2008 г.

НАЦИОНАЛНО СЪБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА СЪРБИЯ

www.parlament.sr.gov.rs/content/akta/akta/detalji

– посетен на 05. 12. 2008 г.

В края на войната в Косово през 1999 г., Резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН поставя Косово под преходна администрация на ООН и регламентира, че постепенният политически процес с посредничеството на ООН ще определи бъдещия статут на Косово, т.е. дали то ще стане независима държава или ще остане част от Сърбия. След дълги преговори, през април 2007 г. специалният пратеник на ООН Марти Ахтисаари представя пред Съвета за сигурност на ООН пакет от предложения, които включват предписания за защита на малцинствата и ясна препоръка Косово да получи независимост, но в определен период да бъде под международен надзор. Това предложение е прието от представителите на косовските албанци, но е отхвърлено от Сърбия и не е прието като резолюция на Съвета за сигурност на ООН поради съпротивата на Русия, разполагаща с право на вето в Съвета за сигурност. Друг кръг преговори, свикан от генералния секретар на ООН и проведен от тройката преговарящи от САЩ, ООН и Русия, завършва на 10 декември 2007 г., без да постигне споразумение между страните относно статута на Косово. На 17 февруари 2008 г. парламентът на Косово, бойкотиран от 11 сръбски депутати, одобрява единодушно с гласовете на 109 присъстващи депутати, едностранната декларация за независимост на Косово. Още на 14 февруари 2008 г. сръбското правителство приема решение, анулиращо очакваната декларация за независимост на Косово и на 18 февруари 2008 г. това решение е потвърдено от парламента на Сърбия. Ситуацията е далеч от уреждане, различните държави са на различни позиции относно подкрепата или неприемането на независимостта на Косово. Съединените щати, повечето страни от Европейския съюз и някои други държави признават независимостта на Косово, но други отказват да го сторят. През октомври 2008 г. Генералната асамблея на ООН одобрява искането на Сърбия за консултативно мнение на Международния съд дали едностранната декларация за независимост на Косово е в съответствие с международното право.

Задачи: Опитайте се да изброите три довода в полза на независимостта на Косово и три аргумента в полза на това Косово да остане част от Сърбия.

Каква беше позицията на страната ви относно независимостта на Косово? Какви бяха причините за това? Каква беше позицията на Европейския съюз относно независимостта на Косово? Какво знаете за Международния граждански представител за Косово [International Civilian Representative for Kosovo (ICR)] ?

